

ISSN 0027-8084
UDK 808.61./.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVIII/1–4

БЕОГРАД
2007

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXVIII

Св. 1–4 (2007)

САДРЖАЈ

Два наша јубилеја (СРЕТО ТАНАСИЋ)	1
Ч л а н ц и	
Актуелни увиди у „врсте речи“ (МИЛКА ИВИЋ)	5
О односима између придева и прилога (МИЛКА ИВИЋ)	9
Из проблематике реченица с везницима <i>кад</i> , <i>док</i> и <i>чим</i> (СРЕТО ТАНАСИЋ)	15
Џус, ђус и дјус (МИЛАН ШИПКА)	27
О неким изразима са лексемом <i>глас</i> у српском језику (ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ)	35
Семантичко-деривациона анализа броја <i>пед</i> (ИВАНА ЛАЗИЋ-КОЊИК — НАТАША ВУЛОВИЋ)	43
Два незабележена грецизма у старосрпском језику (глаголи <i>гарейсати</i> и <i>ушаксати</i>) (ВЛАДИМИР ПОЛОМАЦ)	65
П р и л о з и	
Бараба — један европски дијалектизам (ЛУКА БРЕНЕСЕЛОВИЋ)	71
П р и к а з и	
Шеста књига <i>Лингвистичких огледа</i> Милке Ивић (СРЕТО ТАНАСИЋ)	107
Седамнаеста књига Академијиног Речника (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ)	111
Иван Клајн — Милан Шипка, <i>Страни изрази и изреке</i> (ПРЕДРАГ ПИПЕР)	114
Речници Ђорђа Оташевића (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	120
Славко Вукомановић, <i>Српски језик и његов развој</i> (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	126
Јелица Јокановић-Михајлов, <i>Акцента и интонација говора на радију и телевизији</i> (ДИНА ТОМИЋ)	129
Радивоје Жугић, <i>Језик медија. Огледи о језику и телевизији</i> (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	133
Kirsten Malmkjar (editor) at al., <i>The linguistics encyclopedia, second edition</i> (НЕНАД ИВАНОВИЋ)	136
I n m e m o r i a m	
Богдан Л. Дабић (1935–2007) (СРЕТО ТАНАСИЋ)	143

ЛУКА БРЕНЕСЕЛОВИЋ
(Београд)

БАРАБА — ЈЕДАН ЕВРОПСКИ ДИЈАЛЕКТИЗАМ

Наша реч *бар̀аба* позајмљена је из немачког језика, док је *бар̃аба/б̃араба* романизам, а *барабер* мађаризам. Крајње порекло тих речи је име библијског разбојника *Бараба (Варава)*. Чакавско *бараб̃ан* 'чегртаљка; лупњава; нарочит ускршњи обичај' не спада овамо, већ је словенска реч са великим бројем паралела у руском језику.

Кључне речи: етимологија, позајмљеница, Wanderwort, старији европеизми, јужна Европа, егзегеза.

Ако је реч експресивна у значењу и у изразу и још преузимања са различитих страна, од различитих језика-давалаца, тешко је говорити о њеном пореклу а не дотаћи се различитих семантичких, формалних, социолошких аспеката. Пошто се у овом раду утврђују етимони различитих а по крајњем пореклу истих речи у српском и хрватском језику, трудимо се да решимо основне семантичке и друге проблеме у оној мери колико је то потребно за плаузибилну етимологију, а неретко и више. Ићи ћемо овим редоследом: *бар̀аба* (1), *барабер* (2), затим *бар̀абан* које ћемо лучити од истоветне речи из народне загонетке (3). На приморју такође постоји *бараба*, али са другачијим акцентом (*бар̃аба*, *б̃араба* итд.) (4). На крају, у облику додатка, рећи ћемо нешто више о имену Барабе/Варава и једном црквеном обичају из Далмације (такозвани *бар̀абан*), чијем ћемо називу посветити знатну пажњу како бисмо показали да он не спада овде (5).

Али озбиљне етимолошке анализе нема ако се конкретно позајмљивање не стави у шири етимолошки ланац, ако се не оде даље од утврђивања језика-примаоца и језика-даваоца и примопредатих облика, јер само тако може да се објасни зашто је реч позајмљена, чиме и примарна етимологија постаје вероватнија, често чак очигледна, а децидније и са више сигурности него што је то до сада чињено могу да се објасне појединачне потврде из других језика — у овом случају бугарске, украјинске, словачке, чешке, мађарске, немачке, ретороманске, италијанске, окситанске, каталонске и друге.

Текст је морао бити пребачен са латинице на ћирилицу, а то је незахвалан посао и унапред се извињавамо за пропусте, који су неизбежни и, по правилу, боду очи сваком читаоцу.

1.0. Варијанта *бароба* је народна реч позната на великом делу ср.-хр. говорног подручја. Грубо њен ареал захвата северозападну Хрватску (са кајкавским говорима), Славонију, Војводину, Београд, севернију и западну ужу Србију, затим Горски Котар, Лику, далматинско залеђе, Босну у ширем смислу и северну Црну Гору. У новије време варијанта *бароба* је, преко медија и литературе, позната заправо свим говорницима српског и хрватског језика а неретко и потискује локалне варијанте о којима ће такође бити реч.

1.1. Код нас се овом речи бавио Скок и то у два наврата.¹ У свом етимолошком речнику доноси управо само варијанту *бароба*, којој није установио непосредан етимон, већ је само констатовао: „Бит ће да је и то, и тршћанско-млетачки *baraba* 'malvivente, rubagiorni', *barabba* 'giovinastro', у вези са библијским именом *Barabbas*...“, али нешто даље каже: „Упореди међутим и име туркичког племена *Baraba*...“ (Skok I, 110). Прецизније, то је једно татарско племе у Сибиру. Скок се међутим пореклом речи *бароба* бавио и раније, у Прилозима проучавању турцизама у српско-хрватском језику². Тамо је он етимон видео управо у северноиталијанској речи. Могуће је да је оклевао да исто закључи и у Рјечнику јер у међувремену — за време својих познатих приморских експедиција — није дошао до потврда са приобалног подручја, где би се романизми најпре очекивали. Било како било, у северноиталијанским речима не може да се види непосредан етимон ср.-хр. речи. Они — северноиталијански говори — могу да се узму само за (локално) примарно историјско врело, док као непосредно врело за наведени ареал не долазе у обзир.

1.1.1. Ареал који обухвата северну Хрватску и северну Србију карактеристичан је за германизме, а чињеница да реч постоји у Босни у овом случају указује да би могло да се ради о релативно новијем германизму (крај XIX и почетак XX в.). Једну основану немачку етимологију допушта и стање у (јужним) немачким дијалектима: за аустријске говоре баварског наречја WBO s.v. *Paraber(er)* доноси *barā-wa*³ „и вар.“, а за Корушку „сасвим старо“ *warāwa* [!]. За Баварску BWB s.v. *Baraber(er)* доноси неколико варијанти, између осталог *barā-bv*, *barāwv* за горњу (дакле јужну) Баварску, док код судетских Немаца SDW s.v. *Baraber(er)* бележи варијанту *warāb(ō)r*.

¹ Према Skok I 110: „Бања Лука и опћенито Босна и сјеверна Хрватска, такођер кајкавски и словенски“. Скок је у Босни могуће чуо реч док је радио у Бањалуци као гимназијски професор (1904–1907).

² Slavia XV (1937). Иако ту ни за њега реч *бароба* није турцизам, Скок је вероватно сматрао за сходно да је размотри у чланку о турцизмима јер је у несобично великом а притом компактном и за један романизам и превише северном ареалу који реч покрива („опћено Босна“), не знајући притом да је реч позната и у осталим крајевима ср.-хр. говорног подручја, видео последицу формалне сличности са (у Босни) општепознатом речи *барабар* — турцизмом персијског порекла (*baraber* 'једнак'), а сасвим могуће је и да му се једноставно чинило да је реч турцизам — и данас је етимолошка слутња, као специфично испољавање кристализованог нагомиланог искуства битан, чак и неизоставан елемент етимолошког истраживања чији почтак — а неретко и завршетак — као да узмиче научном суду. Ипак имајмо на уму да је касније у Рјечнику помишљао да би апелатив *бароба* могао бити према имену „туркичког племена *Бароба*“.

Са формалне стране, најдоследније било би извести ср. *barāba* из неке бав.-аус. варијанте блиске оној која је забележена у Корушкој, јер бав.-аус. *w* се у словенским језицима обично супституише са *b*, док се аус. *b* (у овом случају <*p*> у WBO) обично у ср. супституише са [р] (па тако нпр. *йушер*, *йиксла*, *йегла*). Наше речи код којих је нем. /*b*(-)/ супституисано са [b(-)] обично се процењују као учене⁴, што је без сумње тачно у многим случајевима (*берза*). Али реч *barāba* сигурно није учена. То је народна реч, реч коју је *чувши* је из разних културно-историјских и других разлога обичан човек уврстио у свој вокабулар.

С обзиром на то да је варијанта *warāwa* „сасвим стара“ (WBO l.c.), те да је поред варијанти *barāwa* (*parāwa*) / *barāwv* на периферији — код судетских Немаца — забележен облик *warāb(v)r*, нема никакве сумње да је управо варијанта *warāwa* раније у немачким говорима била много распрострањенија, и да су све остале варијанте плод (каснијих) дисимилаторних (и асимилаторних) процеса. Зато управо у варијанти са два мека билабијална фрикатива — *warāwa* и вар. —, али и евентуално у варијанти *barāwa*⁵, треба видети етимон ср. *barāba*. Томе у прилог говори и хронологија, односно чињеница да се реч појављује у српском само неколико година након првих појава у немачком (в. 1.5.3).

У аустријским говорима *Baraber* (*Paraber*) има више значења: највише има потврда са семом 'радник, физикалац' (WBO l.c.), а осим тога реч је у Бечу потврђена и у значењу 'wilder Mensch' (Homung/Grüner 2002, s.v. *Barāwa*), 'Tunichtgut' (WBO l. c.), што је у истој равни са значењем стандардног ср. *barāba* (в. 1.3). Слично је и у Баварској: BWB до-

³ У WBO читамо <*parāwa*>, али, да не буде забуне, у WBO <*p*> стоји и за књижевном. *p* и за књижевном. *b*(-) (па је тако *Parāber* у ствари *Barāber*). Ради се заправо о томе да се /*b*/ у аус. махом реализује као тврди безвучни експлозив чији је најближи фонетски еквивалент у нашем језику неше [р], док је /*p*/ фортис, што значи да се изговара (као наше /*p*/ само) са нарочитом јачином, док у Баварској то често није случај — тамо се /*b*/ реализује звучно, те се у околним слов. језицима обично супституише са /*b*/. Са <*w*> је означен меки (благи) звучни билабијални фрикатив (који се у слов. језицима најчешће супституише са /*b*/). За супституцију немачких гласова у српском и немачки консонантизам упореди Striedter-Temps 1958 (посебно с. 81ff.); Striedter-Temps 1963 (посебно с. 71ff.); WBO I, Einleitung § 5c ff. (посебно § 5c 2); као и жалост необјављену дисертацију Ива Медића (Medić 1965, посебно с. 220ff.). Иначе, исто важи и обрнуто, наше /*p*/ [р] и сви гласови из других језика еквивалентни њему су у говору некадашњих војвођанских Немаца супституисани са нем. /*b*/ [р] а не фортисом /*p*/.

⁴ Тако редовно Striedter-Temps 1958 и Medić 1965 l.c., где аутор каже: „Ако у загребачким позајмљеницама ипак не одговара сваком њем. *b* наше *й*, него чак већином *б*, треба то приписати дјеловању написане ријечи и њемачког књижевног изговора“.

⁵ Питање је колико то нем. *b*- у *barāwa*, настало дисимилацијом од *warāwa*, има реалну вредност [р], која би се очекивала, а колико је то неки међуглас створен дисимилацијом, односно, то би могло бити и /*w*/ са помућеном фонетском реализацијом. Медићев навод l.c. да се нем. *b* чак у 65% случајева супституише у Загребу са *b*, а само у 35% са *p*, указује да супституцију нем. народног *b*- у нашим говорима треба много детаљније проучити. Тачније, треба детаљније истражити то само немачко *b*-, и то очито више него што потребе германистике налажу. Има индиција да чак — што наравно није ништа необично — и у говорима са /*b*/ [р] оно нсма баш увек ту вредност. С друге стране, не сме се испуштати из вида која је на пример у Загребу фонетска вредност ср. фонеме /*b*/.

носи значење 'пропалица; нецивилизован, дрзак човек, неваљалац, клошар', дакле, 'бараба', док SDW код судетских Немаца бележи два значења са семом 'радник' и једно које дефинише као 'пропалица, неотесан човек', дакле, 'бараба'. Међутим, значење 'радник, физикалац, зидар', које је без икакве сумње у немачком данас заступљеније, потврђено је и у српском. На самој периферији ср.-хр. говорног подручја, у Рожају (ЦГ), забележено је *барáба*, које „осим општег значења“ 'бараба' има и значење 'радник који ради у шуми на сјечи грађе' (Hadžić 2003). Нема никакве сумње да се код овог дијалектизма ради о непосредном германизму.⁶ Изгледа да је *барáба* у значењу 'радник-физикалац' и сл. било у употреби и у Босни и Лици. За те крајеве — нажалост не наводећи извор — Матл доноси синтагму *барабски кнез* која је означавала предводника радника који је по селима врбовао раднике за изградњу путева (Matl 1958, 96). Коначно, у грађи РСАНУ нашли смо из Босанског Грахова опширнији опис речи *барáба*, из кога недвосмислено произилази да је тамошње значење речи 'најамни радник, надничар' (в. 1.2.1).

Поред свега тога, вредности неких изведеница које доноси РСАНУ неспорно указују да је *барáба*, можда не свуда, али свакако барем на једном делу ареала, који покрива и барем једно време, значило и 'радник', 'физикалац' и сл. Глагол *барáбити* (*се*) значи 'живети барапским животом, скитати се (обично ради зараде) [sic!]; мучити се радећи тешке физичке послове [sic!]' (РСАНУ), односно бити радник који иде од места до места како би нашао посао, зарадио и бити физикалац.⁷ Интересантан је први пример из РСАНУ: „Ради негдје на некаквој 'штреки', добро зарађује и бараба. А куће се и не сјећа“. Ту *барáбити* може да се схвати као 'шљакати, тешко радити', а *ширека* значи 'железничка пруга', евентуално 'пут' (РМСМХ)⁸, што значи да је реч о радовима на изградњи пруге или некаквог пута. У WBO l.c. наглашава се да је продрог речу у блиској вези са изградњом железнице (в. и 1.5.3). На глагол *барáбити* (*се*) упућује се у РСАНУ у десном делу одредница *барáбовати* и *барáбисати*. Овај последњи глагол доноси и Ристић/Кангрга, и то само у значењу 'надничити, радити тешке физичке послове, аргатовати (←нем. *schanzen, schuften*)'.⁹ РСАНУ доноси и глагол *барáбизираати* *се* у значењу 'постати бараба; попростачити се', али тај глагол очигледно значи и 'постати радник-физикалац', како се види из првог примера: „Бока је [...] био примио нешто од људи који раде тешке послове [...] 'барáбизирао се'“. У ствари, то је уједно и једини аутентичан пример; други пример у коме *барáбизираати* *се* заиста значи 'постати бараба, пропалица, мангуп' смислила је редакција Речника. Јасно

⁶ За акценат в. 1.2.2.

⁷ Оба значења за нем. *Paraber, Baraber* (нем. *Wanderarbeiter* 'лутајући радник' и *Schwerarbeiter* 'физикалац') бележе и WBO l.c. и BWB l.c.

⁸ Из нем. *Strecke* '(железничка, друмска) деоница, пруга'.

⁹ Пример у РСАНУ потиче из романа *Један животи* Јована Николића. И код овог аутора *барáбисати* би могло да значи исто што и код Ристић/Кангрге ('надничити, радити тешке физичке послове, аргатовати'): „Дуго му говорила да је он сада домаћин куће, да више не може да се скита и барабише“.

је, дакле, да је ова последња глаголска изведеница индивидуална. (В. за саме глаголе 1.4.3). И, коначно, у околини Славонског Брода *барàбаи*, које је по нашем мишљењу изведеница од *барàба*, значи 'радник са стране који много путује и проси' (в. 3.1).

Извесно је, дакле, да је *барàба* у Црној Гори (Рожаје), Босни и граничним подручјима (Славонија) и можда, чак вероватно, Лици постојало у значењу/значењима са семом 'радник'.

1.2. Као што смо већ рекли, *барàба* је пре свега народна па тек онда „књижевна реч“, реч стандардног језика. Нажалост, многи дијалекатски речници је не бележе, ваљда управо из разлога што је позната и стандардном језику. Навешћемо све потврде код којих сматрамо да се ради о позајмљеницама из немачког. Полазна претпоставка је код свих потврда да дефиниција није добра или барем потпуна. Дефинисање у ширем смислу се код речи *бараба* појављује као двоструки проблем — пре свега *бараба* се по правилу односи на различите конкретизације једног латентно постојећег архетипа, а и када је утврђено на шта говорник конкретнo мисли тешко је то срочити у дефиницију. Зато су дефиниције из блиских, суседних места понекад наизглед потпуно различите а у ствари су израз само једног аспекта значења (не једног засебног значења) речи *бараба*.

1.2.1. Најраспрострањенија варијанта (међу германизмима) је *барàба*.

Тако РСГВ бележи *барàба* 'лош човек, пропалица'.

Код бачких Буњеваца осим значења 'пропалица' забележено је и значење 'скитница' (Reić/Vašića 1990), које је потврђено и за Хрватску Дубицу ('← бескућник, пробисвет') и Лику ('← човек који се ода лутању по свијету') (грађа РСАНУ)¹⁰. Овамо иде и <*барàбà*>¹¹ 'човек који нема стално седиште' Левач (ibid.). Значење са семом 'скитница' такође је потврђено у немачком: WBO l.c. бележи значење 'Wanderarbeiter', што је радник који иде од места до места тражећи посао; BWB l.c. наводи значење 'Vagabund'.

У Београду *барàба* значи 'битанга, манцука, мангуп', са тенденцијом да се односи на омладину, у ствари 'распуштеник'. Таква употреба је заправо метафорична — о томе шта је 'права' (неповратна, одрасла, зрела) бараба у Београду постоји све слабија свест.¹² И у Голи

¹⁰ Потврда из Ликс је из Шкарићеве збирке [1913. г.], за потврду из Хр. Дубице в. 1.5.3.

¹¹ На листићу пише *барàбà*, али краткоузлазни акценат у Левчу не постоји, тако да је очигледно по среди новоштокавизиран облик, на основу кога би могло за Левач да се изведе **барàбà*. Нејасно. За потврду в. 1.5.3.

¹² Уместо дефиниције потрудићемо се да дамо адекватан слободан опис. То је као нека врста нерадника који се прави, фолира се да је више него што јесте (издајући се обично за негативнијег лика него што јесте) и понаша се рђаво у складу са вишим узором, али за разлику од њега не схвата и не жели дугорочне последице које конкретни поступци са собом носе и зато делује непромишљено (често и безобзирно), наносећи штету и себи и другима. То је неко ко се не понаша у складу са својом ситуацијом већ вештачки себи ствара нову ситуацију у којој делује идући у екстремније (добро или лоше) без потребних квалитета који су за то неопходни и зато обично делује

(в. 1.2.3) и уопште у северној Хрватској, али и у неким приморским говорима *бараба* се обично — као и у Београду — односи на омладину. Интересантно је али не и неочекивано да се реч тамо где је изразито увредљива (а не само пејоративна) никада неће употребити за ознаку млађих нараштаја (тако нпр. у Чилипима, в. 4.5.1). Нико се не сећа да је значење 'скитница' некада постојало у Београду, нити има каквих индиција за то. Чини се да за такво значење ('човек који лута од места до места') у већој градској средини нема места.

Станић бележи *бараба* 'неотесана, груба, невоспитана особа' Ускоци (ЦГ) (Станић 1990/1991), где би могло да се ради о рецентнијем преузимању из књижевног језика, али с обзиром на то да нема сумње да је горе наведена источнија потврда из Рожаја аутентична, сматрамо да је исправно поћи од тога да је и у Ускоцима реч (изворно) народна.

Свакако овде спада и *бараба* 'сиромаш а покварен човек' Ужице (грађа РСАНУ)¹³, те *бараба* 'човек који ништа нема већ живи од дневне зараде' Ужичка Пожега (*ibid.*, в. 1.5.3).

Интересантну потврду из Босанског Грахова нашли смо у грађи РСАНУ.¹⁴ Приносник Јелена Билбија-Лапчевић уз реч *бараба* забележила је: „Америко од седморо врата, у теби се мој *бараба* карта.' (У) Баробе ћу ал у Босну нећу Босна тијесна, а бараба бијесна.¹⁵ Све раднике из наших крајева који су пре првог светског рата ишли у Полу (Пулу) и Трст на рад звали су барабама. Бараба је нешто што и бећар. Али ако прође кроз село неко у варошкој одећи и за њега кажу: Каква је оно бараба. Али кажу и није оно свештеник већ бараба“. Дакле *бараба* у Бос. Грахову значи 'најамни радник, надничар', али се наслућује и употреба у значењу 'мангуп, пропалица, бараба'. Исто стање забележено је за отприлике исти период (крај XIX, прва половина XX в.) у неким копненим чакавским говорима (Горски Котар — в. 1.2.3), а за

штетно, било по себе (и управо и по себе) било по друге. То је нерадник, али не у смислу да не ради, већ да сматра да његовом скромном и често минималном труду треба дати већи, кључни значај; пропалица која одређеним понашањем жели да остави одређен утисак и из тога пре извуче себи заслугу него корист (уп. 4.5.1).

¹³ Ова потврда из збирке Годора Димитријевића [1907–1908] драгоцена је због значења, које, за разлику од значења осталих старих потврда, не садржи сем 'скитница', већ 'пропалица', што одговара баљалучком, односно босанском *бараба*, које доноси Скок.

¹⁴ Потврда вероватно потиче из збирке речи са границе Босне и Херцеговине Јелене Билбије (Лапчевић) [1952. г.]. Изгледа да је реч *бараба* у Босанском Грахову (била) врло популарна, о чему сведоче изведенице које РСАНУ доноси за исто место (из исте збирке): *барабински*, *барабити*, *барабовити*, *барабовање*, *бараблица*, те присутност у фолклору.

¹⁵ И све остале фолклорне потврде за *бараба* потичу из појаса око јужне границе Хрватске и БиХ (Имотска крајина, Херцеговина...), дакле, из крајсва у којима се певају ганге, дицме и реме. Разлог треба тражити у фонетским особинама речи *ба-ра-ба*, која је погодна за такав начин певања, гангање али и у њеној семантичкој вредности, која се уклапа у довитљив садржај поменутих народних песама. Ево неколико песама: „Знаш ли мала ди бараба спава“ Подбаље, „Кад бараба своје јање љуби“ Руновићи, „... да је није преврнија бараба“ Поди (Горњи Проложац) (http://www.ganja.hr/html/ganja_u_zvuku.html). Вероватно овамо иде и ссквенца из женске (и жене ганга-ју!) народне песме: „Да сам знала да ћу за барабу | ја бих своју сукну метла на тарабу“ „Босна и Лика“ (Matf 1958, 96).

Лику и Босну потврђена је синтагма *барабски кнез* 'човек који по селима врбује раднике за изградњу путева' (Matl 1958, 96). Иако се у примеру помињу Пула и Трст¹⁶, за нас нема сумње да је и у Босанском Грахову реч позајмљена из немачког, јер то не само да је доба аустријске (аустроугарске) владавине већ је и (осим акцента) пресудно то што у италијанском ниједно значење са семом 'радник' — није потврђено (уп. LEI IV s.v. Barabbas). Горски Котар, Лика и читав појас око јужне границе данашње Хрватске и БиХ чини компактан ареал са осталим копненим подручјима за које је потврђен германизам *барàба*. На делу тог уског појаса северно од далматинског залеђа (укључујући и њега), од Цетине до Чапљина и све до Рамског језера на северу, реч *барàба* се необично брзо одомаћила захваљујући специфичној фолклорној традицији тог подручја, за коју су карактеристичне такозване ганге, гангалице и сличне народне песме карактеристичне пре свега по начину на који се певају (полифонија) али и по довитљивом, понекад готово (наивно)опсценом садржају (в. 15. фн.). Тешко да постоји окружење у коме би се једна двоструко експресивна и пејоративна реч као што је *барàба* боље примила.

1.2.2. Неке потврде захтевају додатно објашњење. РСГВ за Вршац доноси *барàба*. Овде је кановачко дуљење и било очекивано¹⁷. Исти акценат, по Хаџићу, реч има и у Рожају. И ту би по среди могло да буде кановачко дуљење; извесно је да у Рожају често срећемо дугоузлазни акценат где у књижевном, односно стандардном језику стоји краткоузлазни (који у Рожају не постоји), па тако на пример: *бáлван*, *бајрак* (Hadžić 2003) ~ *бáлван*, *бајрак* (РМСМХ).

Варијанта *барàба* Црна Река (Марковић 1986) је метатонијска адаптација варијанте *барàба*.

1.2.3. Што се тиче не-штокавских потврда, за кајкавско *барàба* 'раскалашен човјек склон тучи и свађи; разбојник, зликовац' Гола (Večepaj/Lončarić 1997) и уопште за кајкавске потврде генерално важи да су посредни германизми. РНККЈ (*Рјечник хрватскога кајкавскога књижевног језика*) реч не доноси.

Код неких чакавских потврда такође се ради о германизмима. Те потврде потичу наравно из копнених чакавских говора: *барàба* 'младић склон сваком злу' Михаљевићи (крај Оштарија, Горски Котар) (Perušić 1993). Из истог краја располажемо са још једном знатно старијом и утолико интересантнијом потврдом: *бараба* 'човек који напусти село и потуца се по свету од места до места пијанчећи и радећи ситније послове' поред 'лош, неваљао човек, пропалица' Шушњево село/Чаковац (крај Оштарија, Горски Котар) (ZNŽ XI (1906), 211)¹⁸. Према

¹⁶ Исти аутор за *барабоваци* доноси следећи пример: „Читав свој вијек сам барабовао у Поли и Трсту“.

¹⁷ Исто тако у Вршцу *барàка* (РСГВ) наспрам стандардног *барàка* (РСГВ; РСАНУ). О кановачком дуљењу се доста писало; кратак преглед литературе доноси Ђукановић. СДЗБ XI, 91ff.

¹⁸ Ради се о раду *Народни живои у Шушњевоу селу и Чаковцу* Јураја Божићсвића (ZNŽ XI (1906), 80–107; 201–217), који је очигледно из тог краја. Ево шта он каже под

томе, реч је у Горском Котару имала исту вредност као и у Босанском Грахову („Све раднике који су [...] ишли у Полу и Трст на рад звали су барџама. Барџа је нешто што и беџар“; в. 1.2.1). Слично, али не исто (!) значење забележено је на приморју (в. 4.2.2).

1.3. У књижевном/стандардном језику *барџа* је уобичајна реч. РСМХ је дефинише као 'груб, прост човек, пропалица, скитница', док је дефиниција у НЕР-у чак ближа вредности коју реч има у београдском говору: 'ијејорайишно онај који је без потребних добрих својстава у људском друштву, груб, прост и насилан човјек; пропалица, олош'¹⁹. И у РСАНУ и у РСМХ и у НЕР-у стоји да се акценат мења у ген. пл.: *барџа*, *барџа̄* ген. пл. (у Београду обично *барџа̄* ген. пл., поред *барџа̄*), чиме је реч прилагођена акценатском типу *слобџа* ген. пл. *слобџа̄*, *ажџаја/ажџа̄ја̄*, *грозџа̄/грозџа̄*, *кафџа/кафџа̄*, *маџна/маџна̄*, *вешџина/вешџина̄* итд.²⁰

Још једном о дефинисању. Не само да је у овом случају тешко одредити, речима описати, дефинисати појам за који стоји израз *барџа*, већ је и сам појам мутан, не постоји у правом смислу, израз циљџа на једно индиректно садржано идеелно својство, особину која се испољава у врло различитим појавама (људима). Једно основно, строго језички неспорно значење од кога би сви говорници латентно полазили — као што је то случај са речима *дебил*, *лудак* — барем у српском не постоји. Флексибилна употреба понекад прелази у еластичну полисемију, која је по својој природи привидна, а понегде се и искристалише неко (специјално) значење (радник, пропалица, скитница) које пак потискује 'основно', полазно и тако у круг, али све у оквиру једног круга. Све у свему, један реално-идеелан дар-мар који не може да се све-

геслом „Одсутни“ (с. 211): „Има људи, ки прџједу од куће [sic!], па се не зна за ње кади су, јер нигдар ниш не пишеду. То су барабе, т. ј. најгори људи [sic!], а и овде велиду злочестему човику бараба. Један дан деладу, а други дан пиједу и картаду, а ча има један, то је онда од сви. Кад бараба код барабе наџуши новац, мџра тај плаџат пит или нџж ван, па се брани. Тако ти онда картаду, пиједу, потуку се, па су у решту [затвору]; а кад ни другачије, онда деладу и премичу се [селе се [sic!]], кади је више посла. Народ и његови само тулико од њи знаду, кулико јим други приповидаду, ки дџједу из дела [са рада], али шњими не диваниду, јер ти барабе не би рад, да ји дџ наш позна, а ако ш њим и диваниш, велиду, да те не познаду и да он ни тај. Сад су три барабе одовуд, за ке се не зна кади су, а његови за ње и не питаду, кади су; јер још волиду да ји ни дома, да јим не пиједу крв и да ји не протируједу од куће. Бараба сам пак не ће кући; јер овако служи сам за себе, а онако би и за жену и за дицу бригал, а питали би га код куће: 'Кади ти је заслужба', пак би јим бил сваки залогџ жук [горак], ча би га појили. Ако кега допратиду кући, он оџет утечије у барабе. До ови људи свит ниш не држи и велиду, да и нису за друго ван за барабу. Кад се син одгража, да ће поџт од куће, онда га кунџе мат: 'А, ајде, не знало се за те, код ни за Јозу Брајна!'“.

¹⁹ Другачије и шире (!) од два наведена речника Речник српкохрватског књижевног и народног језика (РСАНУ): 'неваљао човек, пропалица; скитница, пробисвет'.

²⁰ Ради се о врло продуктивном акценатском типу; в. Matešić 1970, § 125, § 120ff. Акценат ген. пл. у РСАНУ потврђен је и у народним говорима. Доноси га и Милија Станић за Ускоке (Станић 1990/1991), а могуће је да управо и акценат у РСАНУ потиче од њега — при изради првог тома РСАНУ задужени за акцентовање били су Милија Станић, Берислав Николић и Павле Ивић (РСАНУ I, XXXIX).

де на један (прост) лингвистички појам, чиме би напомене ове врсте (било оправдано било неоправдано) биле излишне.

1.4. Изведенице од *барàба* су многобројне. То је између осталог и због тога што је сама реч експресивна и афективна, услед чега су многе изведенице — ипак — индивидуалне.

1.4.1. Односни придеви су *барайскӣ* 'који се односи на барабу; који је као у барабе' (РСАНУ) и *барàбин*; прилог је *барайски* (РСАНУ). За Босанско Грахово РСАНУ доноси придев *барàбинскӣ* и прилог *барàбински*, а њихово значење вероватно одговара значењу које *барàба* има у Босанском Грахову (в. 1.2.1). Код свих наведених изведеница акценат је регуларан.²¹

1.4.2. За неколико изведених именица нашла се потврда.

Деминутив је *барàбица* (РСАНУ; потврда је из Бос. Грахова) и *барàйче* (РСАНУ).

Аугментативно-пејоративна изведеница је *барàйчина* (РСАНУ), дијал. и *барàйштина* Тимочка крајина (Динић 1992), а чује се и *барàбештина*.

Реч *барàбија* потврђена је (у Босни?) као збирна именица, али и у значењу 'бели свет; скитња, потуцање' према РСАНУ (заправо 'земља барабе?') у Лици. На суфикс *-ство*, којим се од именица и придева изводе апстрактне, конкретне и колективне именице, изведена је реч *барàйство* 'особине, својства и понашање барабе [?]' (HER).

Овамо вероватно иде и именица *барàберија* 'олош (←*Schofelwelt*)' (Ристић/Кангрга) 'скуп бараба; барапски поступак' (Klaić 1988 s.v. *baraber*); постоје и рецентније потврде²². Не верујемо да се ради о изведеници од именице *барàбер* (в. 2, посебно 2.3) коју Ристић/Кангрга ни не доносе. Зацело је наставак можда исти као код *голанферија*, *гуланферија* 'збирно пробисвети, гуланфи' (РСАНУ) према *гуланф* 'бескућник, скитница, пробисвет; спадало, мангуп' (id.), с тим што би и

²¹ У случају *барайскӣ* акценат је регуларно на трећем слогу од позади; уп. Matešić 1970, 188–190, где аутор омашког сврстава *барайскӣ* у групу „...Substantiva auf -a [dic] auf der Antepänultima den Akzent ` aufweisen“. С обзиром на то да *барàба* има акценат на пенултими, Матешићеву категоризацију придева на *-скӣ* ваљало би обогатити новом групом која би обухватала речи са краткоузлазним акцентом на пенултими. У ту групу спадале би и речи *будàла/будалскӣ*, *касàба/касàйскӣ*, *махàла/махалскӣ* итд. (акц. према РСАНУ). Та група би се знатно проширила ако бисмо јој прикључили и речи са краткоузлазним акцентом на пенултими чије придевске изведенице имају две постакцентне дужине, а којих такође нема у Матешићевом списку. То су нпр. разне именице на *-ина*: *даљина/даљинскӣ*, *мањина/мањинскӣ*, *осмина/осминскӣ*, *осовина/осовинскӣ*, *сушина/сушинскӣ*, *шежина/шежинскӣ*, *висина/висинскӣ*... затим *савàна/савàнскӣ*... неке властите именице као нпр. *Хавàна/хаванскӣ*, *Панàма/панамскӣ*..., као и многобројне именице изведене на суфикс *-(x)ана*: *кафàна/кафàнскӣ* (поред изгледа секундарног *кафанскӣ*), *мехàна/мехàнскӣ* итд.

²² „Ледену комоцију Европе око раскривања и премошћавања главне европске реке здушно прати домаћа политичка бараберија [...]“ (недељник *Време*, 449 (14/8/1999)); „Она бараберија, Комраков, Чукић и остали, ухватили њафте, сви! Нема никог“ (недељник Панчевац, 4030 (2/4/2004)); *Контраобавештајна бараберија* — наслов чланка (дневни лист *Данас*, 2678 (26/1/2005), 8). Нарочито код прве и треће потврде могла би пореди да буде и творба према (*иолиичка*, *контраобавештајна*) *машинерија*.

овде, слично као и код *бараберија*, могло да се ради о изведеници од *гуланфер* 'гуланф', која је такође потврђена (в. РСАНУ s.v.). Могло би и да се помишља на аналогију према *хохшијайлер-ија*, *беамшпер-ија* 'чиновништво, бирократија' или (антонимно!) *йургер-ија* 'грађанство'.

1.4.3. Постоји неколико глагола са значењем 'постати бараба', 'понашати се као бараба' и сл. Ми смо те глаголе навели и детаљније размотрили њихова значења указавши притом и на пропусте (у РСАНУ) под 1.1.1. Није увек једноставно установити да ли се ради о домаћим деноминалним глаголима или о глаголима који су позајмљени из немачког. Код потврда до којих смо ми дошли готово сигурно се ради о домаћим творбама:

Код глагола *барабити* (*се*) (РСАНУ; РСМХ), *барабити* (*се*) (НЕР), *барабити* (*се*) (Klaić 1988, s.v. *baraber*)²³ нема сумње да се ради о домаћој изведеници. Због тога, али не и само због тога, на основу његовог значења 'скитати се (обично ради зараде); мучити се радећи тешке физичке послове' (поред 'живети барапским животом') можемо да тврдимо да је *бараба* барем у једном тренутку и барем на одређеном ареалу значило 'радник' или сл. Постоји и префигиран облик *забарабити се* 'постати бараба' Бос. Грахово (РСАНУ), *забарабити* '?' (грађа РСАНУ)²⁴; глаголска именица је *барабљење* (НЕР) — вероватно књишка реч.

Глагол (*)*барабаити* у нама доступним изворима није потврђен као симплекс, али га зато РСАНУ доноси у префигираном облику *набарабаити се*. Ради се такође о домаћој изведеници.²⁵

²³ Тако акценован инфинитив у НЕР-у (*барабити*) је аналошки, према презенту (*барабит*). Предност треба дати типу *барабити*, *барабит* (као *о-слободити*, *о-слободити*, даље *говорити*, *говорити*, *ийидмити*, *ийитомити* итд.). Исто важи и за префигирану облик *забарабити се* (РСАНУ), тим пре што је потврда из Босанског Грахова, у коме је потврђено *барабити* (грађа РСАНУ).

Клаићева варијанта *барабити*, *барабит* не може да се сматра стандардном. Ради се о прилагођавању акценатском типу *галамити*, *галамити*, *кријумчарити*, *кријумчарити*, *сироваити*, *сироваити*, *уйройасити*, *уйройасити* итд., можда чак и о контаминацији глаголске изведенице од *бараба* и глагола *рабити*, *рабит* 'употребљавати' али и 'радити тешко и напорно, рингати, кулучити' [sic!] — *израбити*, *израбит*. О овом акц. типу Матешић 1970, § 361.

²⁴ „И он је имао посјед, али га је растепео ('забарабили су') па се зато и назива та обитељ погрдним именом барабе“ (под појавницом *бараба*; извор је нечитак [Зб. Јхх? 1938, 96]). По нашем мишљењу треба узети да се ради о интранзитивном глаголу (*забарабити*), односно да се *забарабили су* односи на породицу, односно чланове породице, тј. обитељи. Ако је тако, онда би споран глагол најпре могао да значи 'постати скитница' или пак био специфична изведеница са значењем 'застранили' ← 'почети подсећати на барабу' (← 'постати бараба'), све у зависности шта је реч *бараба* у говору где је глагол настао значила. Па ипак, могло би да се ради и о транзитивном глаголу који би се у горњем примеру односно на *исјед*.

²⁵ Овде би нем. *barabern* 'физикалисати, шљакати, тешко радити' као етимон могло да дође у обзир само ако би претпоставили дисимилацију ($p-p > p-\emptyset$) — *барабаити* < **барабраити*, јер редован рефлекс (односно адаптација) нем. *-ern* у ср. је *-раити* (па тако ср. *муштраити* < нем. *mustern*, *цойраити* < *zaubern*, *фујраити* < *füttern*, *лабраити* < *labern*, *вандраити* < нем. *wandern*). Бав.-аус. потврде доносе WBO s.v. *parabern* и BWB s.v. *barabern*.

Глагол *барабизирајти се* формално би могао да буде позејмљеница из (у речницима непотврђеног, али у сваком тренутку могућег) нем. (*)*barabisieren*, међутим, *-зирајти* је у међувремену продуктивно (и притом као суфикс врло индивидуално) и код нас²⁶, а једна од укупно две потврде у РСАНУ је под наводницима, док је друга потврда *ad hoc* смишљена у редакцији, тако да је и овде посредни, тим пре што је то случај и код осталих глагола, домаћа изведеница.

РСАНУ доноси и *барабисајти* и *барабовајти*. Овај последњи глагол могао би да буде морфолошка адаптација (према презенту) непотврђеног симплекса **барабашти*. Од њега је изведена глаголска именица *барабоване* Бос. Грахово (РСАНУ; грађа РСАНУ).

1.5.1. Немачка реч је позајмљеница из ит. *barabba* и вар.²⁷ Реч је присутна у немачком од око 1900. г. (WbO l.c.). Слободно, међутим, можемо да будемо нешто прецизнији и да претпоставимо да је нем. *Baraber (Paraber)* позајмљено још у XIX в., јер је у мађарском *Paraber* први пут укњижено 1896. г. (MNYTESz I, 243 a; EWU I, 80 a), а то је без сумње позајмљеница из немачког (в. 2.4.). Треба имати на уму да је ит. реч *barabba* прешла аустројску (аустро-угарску) границу већ код Венеције.

У сваком случају, свим ауторима који су се до сада бавили нем. *Baraber* и вар. промакло је да је ит. *barabba* морало и у немачком испрва да буде позајмљено у значењу 'лош човек, пропалица' и 'скитница'. Значење са семом 'радник' у италијанском не постоји. Данас опште (и књижевно) немачко значење 'радник, физикалац, надничар' плод је конкретизације значења (условљене контекстом у коме је реч најчешће коришћена и заправо позајмљена). О томе сведоче најстарије, затим периферне и коначно потврде из околних језика који су реч позајмили из немачког (српски, чешки).²⁸

²⁶ Па тако нпр. *мангујзирајти се* : *мангуј* < тур. *tenkür*, без рефлекса у немачком.

²⁷ О пореклу нем. речи било је више шпекулација. Шустер је етимон видео у слнч. *paraba* 'нешколвани радник', а њега самог упоредио (са етимолошки потпуно различитим) чеш. *parob* 'младић; роб' и *poroba* 'ропство' (Schuster 1951, 115). У ствари, потпуно је обрнуто, словеначка реч је германизам. Шустерову етимологију прихватио је и Кипер (LDUS s.v. *Baraber*) иако је у међувремену у WbO s.v. *Paräber[er]* изнето (исправно) мишљење да је посредни позајмљеница из северноит. *barabba* 'скитница, бараба'. Ово последње мишљење је прихваћено између осталог и у BWB и SDW. Без обзира на то, у 23. издању KLUGE-а Зеболд помишља на ит. *parlare* 'говорити' и аналогiju према „*Araber* [‘Арапин’]“ (KLUGE²³ s.v. *Baraber*). Међутим, у последњем, 24. издању читамо: „*Vermutlich zu it. barabba* ‘Nichtsnutz, Rowdy’“ (KLUGE²⁴ s.v. *Baraber*).

²⁸ Ако прихватимо да је реч дошла заједно са италијанским радницима (обично радницима у камену, клесарима), онда треба имати на уму да су то били махом неквалификовани радници који су полазили у свет трбухом за кружом. Потпуно је неприхватљива Матлова претпоставка да су се радници-физикалци из Италије сами идентификовали са Исусовим антиподом Варавом/Барабом видећи у њему убицу и разбојника из нужде (из протеста против друштвене неједнакости), неку врсту хероја класе (Matl 1958, 100), чак иако имамо на уму Матлову (у принципу исправну) заметку „*daß auch die volksreligiösen Vorstellungen sich nicht immer mit den offiziellen der kirchlichen Behörden decken*“, јер Варав/Бараба није тек некакав библијски лик, већ преступник који је ослобођен уместо Исуса Христа. Ако је реч дошла са италијанским радницима, онда је

Што се тиче дочетног *-er* у немачком, по нашем мишљењу ради се о суфиксу *-er*, који је додат како би се реч уклопила у језички систем, односно добила облик какав је у немачком уобичајен за изведенице мушког рода (*Arbeiter* 'радник', *Araber* 'Арапин'). Таква трансформација није усамљена; исто се догодило и у српском и фурланском (в. 3.1), али је у немачком могуће и да је суфиксација подстакнута чињеницом да фонетска вредност дочетног *-a* односно *-v* (у *parāwa*, *barābv* и вар.) у неким (не малобројним) бав.-аус. говорима одговара вредности изговореног суфикса *-er* (а у ствари се ради о рефлексу ит. *-a*). Та два момента у потпуности објашњавају наизглед чудну „дуплу суфиксацију“, која је потврђена знатно касније — *Baraberer* (WBO s.v. *Parāber(er)*, BWB s.v. *Baraber(er)*), што је испрва било /baraba-er/ — дакле такође последица граматичке маскулинизације.

1.5.2. Нем. *warāwa*, *barāwa* и вар. преузето је не само у српски и мађарски, већ у готово све околне језике.

Не знамо одакла Шустеру слнч. *paraba* 'нешколован радник' (Schuster 1951, 115), али то је без икакве сумње позајмљеница из бав.-аус. Насупрот томе, слнч. *barāba* 'бараба; скитница (← *ničverdan človek, malopridnež; postopač, potepuh*)' (SSKJ; Snoj 1997, 24 b) вероватно али не и нужно је директно позајмљено из италијанског (тако Bezlaj I, 11 b; Snoj 1997, 24 b). Заправо, тамо где је италијански утицај био јак ради се без сумње о романизму а за говоре који су били под утицајем немачке ваља пре поћи од бав.-аус. *warāwa* (Корушка!) и вар. слнч. *barabān* 'слнч. бараба' (SSKJ) домаћа је изведеница, никако позајмљеница из ит. *barabān* (LEI IV, 1131), баш као и *barabōn* 'слнч. бараба' (SSKJ).

Осим тога, реч је потврђена у чешком, пољском и украјинском: чеш. *baraba* 'јамар, (у стручном жаргону) железничар; бараба, пропалица' (Newerka 2004, 402; Sadnik/Aitzetmüller § 197; ЕСУМ I, 137a), пољ. *baraba* 'луталица', укр. *барáба* 'пробисвет, скитница' (ЕСУМ I, 137a) *барáба* 'јамар' (ЕСУМ I, 137 b)²⁹. Једино за чешку реч можемо са сигурношћу да тврдимо да је позајмљена директно из немачког. Пољски дијалектизам је преузет или из (судетског) немачког или из чешког.

Посебну пажњу завређује буг. *барáба* и „старије“ *барáбин* (Костов 1957, 175). Почев од 1873. а нарочито при крају XIX века, када започиње изградња железнице, у Бугарску долази велики број италијанских радника, неретко са породицама (Костов 1957, 173 ф.). Из тога Матл (Matl 1958, 96–97) недопустиво изводи закључак да су речи *барáба* и „старије“ *барáбин* потврђене још од 1873. године. А нису. Речи

то реч којом су малобројнији квалификовани радници (мајстори) из Италије (и њихове домаће колеге) ословљавали своје многобројне сународнике и домаће раднике који су се бавили физичким пословима, видећи у њима пропалице и луталице (јер нису имали сталан посао, већ су лутали од места до места). Затим ју је као пејоративни израз, псовку (са основном семом 'радник', јер су они били тако ословљавани) преузело и домаће становништво, а услови за неутрализацију израза створени су тек када су италијански радници престали да долазе а и раније тамо где их никада није ни било.

²⁹ За укр. *барáб*, које ЕСУМ на два места наводи поред *барáба* (ЕСУМ I, 137a, I, 137 b) чини нам се да је пре скраћено од укр. *барáбер*, о коме в. овде 2.1.

барáба и „старије“ *барáбин* су по Костову изворно означавале „италијанске“ клесаре и раднике у камену уопште, те раднике на изградњи пруге, и то најамне, који су радили грубе и физичке послове, а „дана“ *барáба* значи 'рудар', а у жаргону и 'клошар'. Неколико ствари ваља приметити у вези са бугарским потврдама. Пошто је у другој половини XIX в. наводно велики број италијанских радничких породица, а преваходно клесарских и то сиромашних, долазио у Бугарску, чини се да се ради о директном италијанизму, па су према томе бугарске потврде паралела процесу позајмљивања, преузимања ит. *barabba* у немачке говоре, чиме би се између осталог отклањала сумња да су управо италијански радници у земљама немачког говорног подручја донели реч *barabba*. У ствари, етимолошка анализа зависи пре свега од тога на основу чега Костов доноси своје закључке. Ако постоји заиста податак да је буг. *барáба* (и *барáбин*) означавало баш *италијанске* раднике, онда се чини да је ова бугарска реч италијанизам. Ако пак не, радије би је уклопили у општу шему и видели њено непосредно порекло у немачком језику. Иначе, чисто формално, буг. *барáба* би могло да буде и позајмљеница из српског. С друге стране, варијанта *барáбин*, која је (не знамо зашто) „старија“, због акцента је пре домаћа изведеница (в. 3.1) него позајмљеница из ит. *barabìn* (LEI IV, 1131), тако да и та формална индиција за италијанску етимологију отпада. Да је међутим којим случајем ипак посредни позајмљеница из италијанског, од велике важности би била чињеница да је ит. *barabìn* потврђено на уском ареалу који чине крајња северозападна Италија и гранични италијански говори Швајцарске (LEI IV, 1131), никако у јужној Италији (како тврди Matl 1958, 98).³⁰

³⁰ Са наведеним речима би по Матлу (и по Костову за случај да треба поћи од облика са -б-) у вези биле још две бугарске речи из клесарске терминологије: *барáбина* и *барáмина*, које означавају некаку на једном крају *назубљену* рударску гвоздену алатку којом се праве рупе у камену (код нас зване *мине*) у које се убацује експлозив (Костов 1957, 174; Matl 1958, 97) — барем по функцији она одговара рударској алатки која се код нас назива *глейто*. То су а ригоричке посве речи другог порекла, можда онома-топејског, у вези са основом *бара(б)-* 'ударити' — у том смислу уп. 5.1. С друге стране, поређење учинка посла који обавља неко лице и користи неког предмета (којим се тај посао обавља), односно његовог учинка (само посредно то је прелаз 'човек који се служи неком алатком (обављајући неки посао)' → 'алатка, помагало којом се обавља неки посао') не би било усамљено — на овакву врсту метафоре/метонимије указао је Виња разматрајући порекло назива једног морског рака наवेशи ср.-хр. *хлай* 'кмет, тежак' → 'оруђе за дрводеље [sic!]; кухињско оруђе звано печењар; оруђе од дрва за изување чизама' и даље назив за чакљу за прихватање брода и за пристајање уз обалу *мезомарин*, *мезомаринер* [sic! -er], што је млетачка сложеница која дословно значи 'пола морнара' (Виња: *Jadranska fauna*. Split/Zagreb 1986, (II) 37.3.2^[27]). Костов помишља да би, уколико је облик са /-м-/ примаран, можда требало поћи од тога да се ради о некој другој италијанској речи „чија ми етимологија није јасна — ит. *барра* + *мина* (?)“ (Костов 1957, 174). Чини нам се да би то било врло могуће, опет под условом да је заиста постојало наведено присуство италијанских радника. До некакве шалтве игре са речи *барáба/барáбин* < ит. *barabba* у том случају је морало да дође, како и сам Костов претпоставља. За евентуални први део сложенице в. Vinja (JE) s.v. *бара*¹, уп. нарочито у Корчули *бара* 'дуги жељезни чавао', а за други можда интернационализам *мина*, но то су само шпекулације. Без додатних података, чини нам се да је реч домаћа (од *бара(б)-* 'ударити'), накнадно укрштена са интернационализмом *мина* ако Италијана није

1.5.3. Остало је отворено када је реч *бара̀ба* позајмљена. Најраније књижевне потврде које доносе РСАНУ и РНКЈ су из 20-их и 30-их година XX века³¹. Најстарије апсолутно неспорне потврде до којих смо дошли нашли смо у грађи РСАНУ. У својој збирци речи из Ужичког округа из 1899. године (!), Ј. Јаворац доноси за (Ужичку) Пожегу реч *бара̀ба* ('човек који ништа нема, већ живи од дневне зараде'). Можда баш у овој пожешкој потврди треба видети прелазни семантизам ('радник, физикалац' ↔ 'пропалица'). ОDMAK за том потврдом следе потврде из збирке речи из Хрватске Дубице, Манојла и Моја Хрваћанина и из збирке речи из Левча Тодора Бушетића, обе потврде у значењу 'скитница' (в. 1.2.1). Обе збирке потичу из 1900. године. Реч је према томе позајмљена крајем XIX века.

Постоји можда једна још старија потврда: Јурај Божићевић у свом раду *Народни живои у Шушњеву селу и Чаковцу* доноси *бара̀ба* између осталог и у значењу 'пропалица'. Тај рад је наике објављен у XI броју ZNŽ, дакле 1906. г., али на 104. стр. дословно стоји: „Овије зиме (г. 1897.) дошла је једна цура“. Наравно да је тврдња да је секвенца у којој се спомиње *бара̀ба* (стр. 211) написана у исто време шпекулација, али је очигледно и остаје да реч у тренутку када је аутор писао редове (дакле свакако пре 1906. г.) није припадала најрецентнијем слоју лексике, односно није била 'нова', а то се не види ни из једне друге потврде, укључујући и најстарију сигурну потврду из Ужичке Пожеге! Ради се о чакавском говору. У сваком случају, у том контексту значајна је следећа констатација аутора: „[...] а и овде [sic! — дакле као што је то и другде!] велиду злочестему човику *бара̀ба*“ (l.c.), па је према томе реч већ у то време морала да буде широко распрострањена и то очигледно у сличном значењу које има и данас у стандардном језику.

Најстарији речник који има унос *бара̀ба* по нашим сазнањима је ср.-нем. речник Светомира Ристића и Јована Кангрге из 1928. године (= Ристић/Кангрга).

2.0. За разлику од *бара̀ба*, реч *бара̀бер* потврђена је на скученом компактном ареалу који према доступним потврдама чине Срем и јужни обод Бачке. Среће се и у књижевним делима, али очито као стилско средство којим се дочарава локални колорит. РСАНУ доноси цитат из збирке приповедака *Померене савести* Вељка Петровића, док РНКЈ доноси примере из пера Јосипа Косора.

било у довољном броју да оставе такав траг и наметну своју терминологију, а ако ипак јесте, реч као да је романизам.

³¹ Међу њима најстарији је пример „Недељом пуни сокаци пијаних бара̀ба и шкутора“ (РСАНУ s.v. бара̀ба; РМСМХ s.v. шкутор), који је преузет из Андрићевих *Приповедака*, Београд 1924, 83. С обзиром на то да је *шкуйтор* (< лат. EXECUTOR?) пејоративна реч која значи 'стриани радник (обично о Далматинцима)' (РМСМХ), можда се и у овој, најстаријој литерарној потврди крије сем 'радник, физикалац'. У сваком случају, и ова Андрићева реченица потврђује да прелаз 'радник' ↔ 'пропалица' није пука конструкција. Упадљиво често реч *бара̀ба* се среће у делима Мирослава Крлеже. РЈАЗУ реч *бара̀ба* не бележи — она у то време на северу ср.-хр. говорног подручја, по свему судећи, није ни постојала (први том — А — *češula* — излазио је од 1880. до 1882. г.).

2.1. Вероватно се ради о позајмљеници из мађ. (заст., још дијал.) *baráber*, *barábër* (MNYTESz I, 243 a; EWU I, 80 a), евентуално из нем. (бав.-аус.) *baraber*. С обзиром на то да је варијанта на *-er* у немачком секундарна (в. 1.5.1; 2.4.1) и да је реч из локалних нем. говора иовкао позајмљена у ср. као *барàба*, предност треба дати мађарској етимологији, тим пре јер је са истим наставком реч позајмљена и у остале језике који гравитирају око мађарског: слвч. *baráber* 'радник на изградњи пруге или тунела (←*Schienen- oder Tunnelbauer*)' (Newerklá 2004, 402), укр. *бáрабер* 'путар (←шляховий робітник)' (ЕСУМ I, 137 b).

У десном делу одреднице *барáбер* у РСАНУ се упућује на одредницу *барàба*. С обзиром да с.в. *барàба* читамо 'неваљао човек, пропалица; скитница, пробисвет', ради се о још једном превиду редакције тог речника јер на основу примера³² може да се за ср. *барáбер* изведе значење 'скитница' и евентуално 'радник, физикалац', никако 'мангуп, бараба' (в. 2.2). Такав опсег значења у потпуности одговара мађарском етимону — мађ. *baráber* 'радник који налази посао лутајући, скитајући од места до места, надничар (←*Arbeitsstelle immer wechselnder, heimatlöser Arbeiter*)' (EWU l.c.).

2.2. Као што смо већ напоменули, све потврде потичу са уског ареала који обухвата барем део Срема и крајњи југ Бачке.

РСАНУ доноси две дијалекатске потврде: за Шид из Борјановићеве збирке (в. 3.1), и, за јужне обронке Фрушке Горе, односно Планинце из рада *Живоїћ и обичаји 'Планинаца' њод Фрушком Гором* Милоша Шкарића (= Шкарић 1939), који садржи податке који су сакупљени током испитивања 1910. године.³³ Дакле, посреди је још једна релативно врло стара потврда. Код Планинаца реч (такође) очигледно не значи 'бараба, мангуп', већ јасно стоји „'бараба' или 'вандрокаш'“, а *вандрокаш* значи 'човек који путује, лута по свету ради трговине, заната и сл. [посла уопште]; скитница, пробисвет' (РСАНУ).³⁴

РСГВ доноси *барáбер* за Футог.

Код Вељка Петровића³⁵ се (као и код Јосипа Косора), ради о стилском средству којим се дочарава локална атмосфера, а не о речи

³² „Један човек хоће са господином игуманом да говори. — Опет ваљда какав 'барабер'!“; „Бићеш ти туђ слуга [sic!] и 'барабер'!“; „Непозната човека [...] нерадо примају на преноћиште, утолико не радије ако је путник 'барабер' или 'вандрокаш'“.

³³ Планинцима себе називају становници селá на јужним обронцима Фрушке Горе. Исто тако сама села се зову „планинска“, а предео „Планина“. Становништво су пре рата већином чинили Срби, а било је и Мађара (село Јазак) и Немаца (село Гргуревци) (Шкарић 1939, 3–5).

³⁴ Иначе, и *вандрокаш* је унгаризам, као и *барабер*. Ево шта каже Шкарић: „Народ у овом крају има такође познату особину српског народа: гостопримство. Свакога ће путника, намерника, радо дочекати и угостити оним што се у кући нађе. [...] Непозната човека, још ако је у slabим хаљинама, нерадо примају на преноћиште, утолико радије ако је путник 'барабер' или 'вандрокаш'“ (Шкарић 1939, 116).

³⁵ Хадровић у уводном делу своје монографије о унгаризмима у српскохрватском каже: „[...] bei den Serben [sind ungarische Elemente] in den Dramen von J. St. Popović, den Erzählungen von Đ. Jakšić, L. Lazarević, St. Sremac und den Novellen von Veljko Petrović [sic!] in größerer Zahl anzutreffen“ (Hadrovics 1985, § 18).

коју је писац преузео из говора свог родног града — Сомбора. Наиме, ради се о потврди из приповетке *Јанош и Мацко*, коју је аутор завршио 1909. године³⁶, у којој се радња дешава у неком фрушкогорском манастиру. Томе би у прилог говорила и чињеница да је *барабер* стављено под знаке навода. И код овог писца *барабер* је радник који лута од места до места тражећи посао.³⁷

2.2.1. За Косора РНКЈ, осим облика *барáбер* доноси и варијанту *барáдер*.³⁸ Уколико је варијанта *барáдер* аутентична, могла би да се претпостави дисимилација ($b - b > b - d$) али не у српском, већ у мађарском, у коме су дисимилације консонаната честе, из кога би онда таква варијанта била позајмљена у српски. Но пошто таква варијанта у мађарском није потврђена, мислимо да је барем према садашњим сазнањима боље поћи од тога да је у српском завршетак речи замењен са пејоративним псеудосуфиксом *-дер* (*глујандер*, *балавандер*, *шуйандер*), али би у том случају акценат речи можда био другачији него што стоји у РНКЈ. Пошто се Косоров текст вероватно односи на источну Славонију (због презимена *Гавановић*), контаминација са турцизмом *дербедер* 'бараба' (< перс. *dar-ba-dar* 'скитница ← (онај ко иде) од врата до врата') долазила би у обзир само ако је он потврђен и ван Босне — у источној Славонији, што није немогуће.

2.3. Потврђене изведенице од *барáбер* су прилог *барáберски* 'као бараба, на начин барабе' и глагол *барáберисаји* 'живети, понашати се као бараба' Футог (РСГВ).

Именица *барáберуја* 'олош (←Schofelwelt)' забележена је у Ристићевом и Кангрином речнику из 1928. године (= Ристић/Кангрга), доноси је и Клаић 1988, а постоје и новије потврде. Пре се ради о изведеници од *барáба* него од *барáбер* које Ристић/Кангрга ни не доноси — в. 1.4.2.

2.4.1. У мађарском су осим *барáбер* забележене и варијанте *барáбѐр*, *бѐрáбѐр*, *барáбел*, *барáбѐл*, *парáбер* итд. (MNYTESz I, 243 а; EWU I, 80 а). Ради се о позајмљеници из бав.-аус. *baraber* и вар. 'радник-физикалац, скитница' (в. 1.1.1. ff.)³⁹. Наше мишљење о пост(ој)ању облика са *-er* у немачком (поред *barāwa* и вар.) и уопште о пореклу немачке ре-

³⁶ Приповетка је објављена у збирци *Померене савести*, Београд 1922.

³⁷ Из саме приповетке не само да је јасно да *барабер* не значи 'бараба, мангуп' већ и да су значења 'луталица', 'одрпанац, клошар', 'радник-физикалац' и 'мангуп' врло блиска и да се често преплићу. Најамни радник иде од места до места, лута, притом је по правилу лоше одевен, одрпан је и нема манира, прост је, мангутира се.

³⁸ Тешко је нагађати да ли се ради или се баш не ради о штампарској грешци. Два пута у једној истој реченици стоји *барадер*: „Дједак Иларија никако није могао схватити, да му је синовац био у биртији и тамо пио с којекаквим барадерима и још те барадере довео кући Гавановића“. Нажалост, РНКЈ не доноси информације о ком се конкретно делу ради. За овај речник ексерпирана су следећа Косорова дела: *Расај*, *Миме*, *Нејобједива лађа*, *Разераш*, *Изабране шриповјести*.

³⁹ Код мађарских варијанти са *-l* ни у ком случају није по среди нем. (формални) деминутив на *-el* (уосталом такав деминутив није ни потврђен ван језичких острва у Италији), већ се ради о дисимилацији $r - r > r - l$, која је у мађарском уобичајена појава.

чи изнели смо под 1.5.1. На исти начин на који смо објаснили *b-* у српским потврдама (в. 1.1.1), сматрамо да је исправно да се објасни и постојање варијанти са *b-*, поред оних са *p-*, у мађарском⁴⁰.

2.4.2. Мађ. *baráber*, које је у варијантама у мађарском потврђено од 1896. г. (MNYTESz I, 243 a; EWU I, 80 a), у српском је преузето релативно рано — две најстарије потврде (в. 2.2) потичу из прве деценије XX в. (1909/1910).

3.0. У РСАНУ наишли смо и на две потврде за варијанту *baràбан*. Одвојено ћемо размотрити те потврде јер посредују две (етимолошки) различите речи које су се нашле под једном одредницом. Потпуно по страни овде остаје назив за разне предмете којима се удара и с тим у вези један обичај у Далмацији *baràbān* (о томе под 5.1).

3.1. Прва потврда је дијалектизам из околине (Славонског) Брода из збирке речи из Босне, Херцеговине, Срема и Хрватске учитеља Јована Борјановића [1904–1906. г.]. У РСАНУ се у десном делу упућује на одредницу *бараба*; примера нема. Такво одређење (дефиниција) је потпуно погрешно, јер Борјановић је реч дефинисао на следећи начин: 'радник са стране који много путује и проси (скитница, вандрокаш)' (грађа РСАНУ).

Етимон се не може видети у ит. *barabàn* 'заводник (← *uomo goffo*)' западна Емилија (Модена), 'глупан' источна Емилија (Ферапа)/Болоња, 'баук (← *essere immaginario e monstuoso, diavolo dei bambini, sprauracchio*)' Пијемонт, *barraban* 'баук' Мортола, *barabán* 'зливовац (← *malfattore*)' Vogera (LEI IV, 1131, 36–1132, 2), поврх свега из семантичких и културноисторијских разлога, али и због дистрибуције како наше тако и италијанских речи.

Држимо да је *baràбан* домаћа изведеница од *baràба*. Могло би да се помишља (с обзиром на афективно-експресивну вредност и пејоративну конотацију речи *baràба*, односно *baràбан*) и на аналогију према низу пејоративних именица које су изведене од придева суфиксом *-ан*, који „кад служи као морфолошко средство поименичења придјева, који значе зла људска својства, онда има пејоративно значење“: *шуйан*, *глујан*, *дивљан* (уп. Skok I, 38). То међутим није у питању. Ради се о творби насталој маскулинизацијом, услед потребе говорника да за појмове (овде особе, типове особа) који су (увек) мушког пола користе речи чији је и граматички род мушки, односно речи које имају типичне завршетке именица мушког рода. Другим речима наставак *-а* замењен је суфиксом *-ан* (< *-апъ*), што није усамљен случај у српском: уп. *шмоќљан* (: *шмоќља*, *шмоќља* < нем. *Schmoeckel*), *бабан* (: *баба*, *бабо* 'отац'), *бебан* (: *беба*), *лијан* (: *лија*), *маџан* 'мачор' (: *маџа*), *шџкван* (: *шџква*) итд. На исти начин најбоље може да се објасни и нем. *Varaber* и фурл. *baràbar* (наспрам *baràbe*) — то су две убедљиве пара-

⁴⁰ Другачије, али неуверљиво MNYTESz I, 243b — наводно би се постојање облика и са *b-* и са *p-* дало објаснити тиме што се у бав.-аус. чује глас чија је вредност између оне мађарског *b* и мађ. *p*. Овакву тврдњу аутори нису поткрепили ниједним примером-паралелом.

леле за граматичку маскулинизацију, али и буг. *барáбин*; уп. 1.5.1 (за бугарски 1.5.2, 4. пасус).⁴¹

3.2. Друга потврда коју доноси РСАНУ саставни је део загонетке коју је у БиХ забележио Иван Зовко и објавио уз још неколико десетина загонетки у *Зборнику за народни животи и обичаје Јужних Славена*: „Поручује парача (пуница) по Јурјеву барабану (дјетету), да јој пошље тугињачу (таву), да убије фрњеузу (кокош). Дошо јој је драги гост, нема га чим дочекаћу“. (ZNŽ XXVII (1929), 157). Ради се о загонци из низа загонетки у којима се позајмљује 'посуђе', које почивају на веома старом моделу (Sikimić 1996, 2.9.1).

Мала је вероватноћа да је *барабан* из загонетке иста реч као горе наведен дијалектизам *барáбан* из Славонског Брода, где реч има конкретно значење: 'радник са стране који много путује и проси'. Подједнако су мале шансе да се ради о окасионалној употреби (типа *клићан* 'глупан' → *клићан* 'дете') формално идентичне изведенице од *бараба* али у значењу 'бараба, мангуп'.

У руском постоји дијалектизам *барабán* 'учесник у једној дечачкој летњој игри' Архангелска област (СРНГ s.v. Барабán 4)⁴², чије би довођење у везу са нашом потврдом из загонетке било сасвим произвољно. Нешто реалнија, али подједнако спекулативна је могућност да је по среди секундарни облик од ср. *балáбан* 'крупан петао, ован са великим роговима; крупан човек, несразмерно висок кракат човек' (РСАНУ; РМСМХ; Skok I, 98 а) — уп. варијанту загонетке *йо Гаврилу Балабану* (Sikimić 1996, 79), наспрам *йо Јурјеву барабану*.

Без сазнања о правој вредности и акценту, сваки етимолошки закључак о овој чудној и усамљеној речи са само једном потврдом (из загонетке!), пуко је нагађање.

4.0. Неколико је варијанти познато на приморју: *барѣба*, *бѣраба* и *бѣраба*. Али са нашом копненом варијантом *бараба*, која је позната већ у далматинском залеђу (тако у Имотској крајини, Лици, Горском Котару), ниједна од њих не може да се поистовети због акцента. Тако је свим приморским потврдама заједничко да из формалних, али и културноисторијских и семантичких разлога, нем. *warāwa*, *barāwa* и вар. (в. 1) као етимон за њих не долази у обзир.⁴³

⁴¹ О суфиксу *-án/-ān* синхронијски Вавић 1986, № 1116(-1117); Клајн 2003, 1.13. Изведенице јесу претежно афективне, како Клајн примећује, али да ли ће бити пејоративне или хипокористичне зависи од основне речи.

⁴² Ево читавог десног дела одреднице из СРНГ l.c.: „Участник летней игры мальчиков, похожей на бабки, — тот кто не сбил ни одной бабки. 'Чекáться — летняя игра мальчиков. Напилят *суставов* — чурок. Возьмут *бийшок* — камешков. Этими битками будут липат в *суставы*. Кто *всех больше нагикает* *суставов*, кто ни одного. Вот этот последний выходит из игры и называется *барабан*. Игру повторяют пока не выйдут все.“

⁴³ Skok је у свом Рјечнику забележио: „[*бараба*] није потврђено ни у јадранској зони, него само у унутрашњости“ (Skok I, 110 а). Приморске варијанте се формално (акцентат), а и семантички, разликују од до сада навођених потврда из севернијих крајева ср.-хр. говорног подручја (*бараба*), тако да са сигурношћу можемо да тврдимо да није посредни новије преузимање из књижевног језика, већ локална позајмљеница (из неког

Пошто се ради о приморским говорима који су расути по изолованим копненим крајевима и острвима, на основу нама доступних потврда немогуће је конструисати компактан ареал, али је могуће очекивати да је реч позната на потезу Будва–Хвар (како на обали тако и на острвима), док северније од тог потеза располажемо са неколико несигурних или индиректних потврда (Сплит, Нови Винодол) (в. 4.2).

4.1. Најпоузданији речник једног приморског говора са којим располажемо доноси варијанту *бар̃аба* Вис (LVJ). Дистрибуција свих приморских варијанти (*бар̃аба*, *б̃араба* и *б̃араба*), па и ове, претпоставља, ако се поје од тога да се ради о алоглотском елементу, италијански егнимон. Ради се о директној позајмљеници из вен. *baraba* 'бараба, мангуп, пропалица; поварен, лош човек, подлац; зликовац (← *monello, ragazzo scapestrato, discolo, stravizioso; discolo; baruffante, insolente*)' ven. lag. (*chiogg.*), ven. merid., ven. centro-sett., Трст, Задар (LEI IV, 1330). Игром случаја, ни код једне венецијанске потврде којом располаже LEI није обележен акценат, али у готово свим осталим говорима Италије акценат је на пенултими (<*barába*>, <*baràbba*> и вар.)⁴⁴, а с обзиром на то да је и у Истри забележено ит. *baràba* Ровињ (Angelini), сматрамо да управо са таквим акцентом реч постоји и у свим млетачким говорима.

На први поглед је нејасан акценат код, према нама доступним изворима, распрострањенијих варијанти са акутом и, тамо где акут није познат, са краткосилазним акцентом на првом слогу — *б̃араба*, *б̃араба*. Могло би да се помишља да је дошло до контаминације са локалним обликом ЛИ *Бараба*, који у Корчули гласи *Б̃арабан* (Vinja I, 38 b), али у Селцима *Бар̃аба* (Vuković 2002), а како се изговара име библијског разбојника у местима у којима је забележено *бараба* и *б̃араба* — не знамо. Најпре је по среди акценат преузет из вокатива, па према томе *б̃араба* ← (**бар̃аба* ном., *б̃арабо* voc. sing., *б̃арабе* voc. pl.

4.2. Нама доступне дијалекатске потврде нису многобројне и разбацане су по обали.

4.2.1. Варијанта *бар̃аба* забележена је у Вису 'лопов, нитков, скитница; разуздано, распуштено, раскалашено чељаде' (LVJ).

У *Ричнику веловарешкега Силиџа* постоји одредница *бар̃аба* 'човек лоших особина, владања; скитница; злочесто [неваљало] дијете' (RVS). Нисмо сигурни да је ауторка речника правилно акцентовала

другог извора). Да је реч ипак заиста и приморска приметно је и Виња, који међутим превиђа опозицију (*бар̃аба*)/*б̃араба* ~ *бар̃аба* и поткрепује тврдњу постојањем вишког глагола *бар̃аб̃ири̃* 'распуштено се понашати' (Vinja I, 38b) одуставши тако од раније изнетог мишљења да „Скок [...] с правом истиче да се *бараба* у значењу 'беспосличар', 'неваљао човек' не јавља ни у другим балканским језицима али 'ни у јадранској зони, него само у унутрашњости'" (Vinja 1985, 8). Из тога би могло да се закључи, с обзиром да је Виња Корчуланин, да *бараба* у Корчули у значењу 'беспосличар, скитница' или сл. не постоји, што је узевши у обзир да је не доноси ни Михаило Бојанић и Растислава Тривунац за Дубровник (*Рјечник дубровачког говора*. СДЗБ XLIX) веома упадљиво ако се има у виду да је реч позната у Смоквици (на Корчули) и 20 км јужно од Дубровника, у Чилипима.

⁴⁴ Једина потврда са акцентом на првом слогу (*bàraba*) потиче са североистока копнене Италије (LEI IV, 1130; v. LEI IV, 1129–1133).

реч. Ако бисмо узели да је само место акцента тачно, онда би ова потврда ишла заједно са вишком, а ако је акценат исправан, онда се ради о контаминацији са књижевном варијантом *бараба*, никако о преузимању исте.

Липовац-Радуловић доноси *бараба* 'скитница; подлац (←проби-свијет, покварењак)' ЈИ Бока (Lipovac-Radulović 1998), а са истим акцентом, у значењу 'скитница' („који лута“) реч смо забележили у Крашићима (бокељска страна полуострва Луштица)⁴⁵. У Будви и(ли) Паштровићима *бараба* значи 'лопов, скитница, подлац' (Lipovac-Radulović 1997). Нажалост, у монографији о романизмима у Будви и Паштровићима (Lipovac-Radulović 1997) обично нема прецизније убикације, па је и у овом случају изостала, а речи нису акцентоване, али је акценат врло могуће исти као у Боки (*бараба*).

У новоштокавском говору Чилипа са сигурношћу смо чули *бараба* код старијих мештана. Тамо реч има изразито негативну конотацију, каже се пропалици али никада детету.

У Брусју (Хвар) постоји *бараба* у значењу 'разбојник, разбојница' (Duičić 1985), што би најпре требало схватити фигуративно — *разбојник* 'онај који је осيون, необуздан, безобзиран' (уп. РСМХ s.v. разбојник; HER s.v. разбити).⁴⁶ Са истим акцентом реч смо чули у Смквици (Корчула) у значењу 'пропалица, бараба' („... за разлику од *берекина* не жели и не чини зло“).

У Пољани (острво Угљан) забележено је *бараба* 'груб, прост чо-вјек, пропалица, олош' (IR), које такође спада овамо.

4.2.2. Индиректну потврду нам доноси Фран Мажуранић, хрватски писац из Новог Винодола, у свом делу *Од зоре ја до мрака* (Загреб, 1927)⁴⁷: „Бараба је човјек који се у туђини протепе. Приморје би глaдoвало да људи не траже зараде у туђем свијету откуд крaвo стечени новац шаљу кући да прехране своје. Враћају се најдуље за двије или три године. Ономе који се нити враћа нити новац шаље, каже се да је *бараба*. У очима нашег приморског пука нема срамoтнijiег имена!“.

У очи пада сличност са потврдама из Босне и Горског Котара (најближе место на мору од Оштарија, односно Горског Котара управо је Нови Винодол!), где је пре стотинак година, почетком XX века забележено *бараба* које поред 'пропалица' значи и 'човек који напусти село и потуца се по свету од места до места пијанчећи и радећи ситније послове' (в. 1.2.3; 1.2.1). Значења су врло слична али не и иста (!). Да ли је посреди случајност, тешко је рећи, јер акценат приморске речи није нам познат. Одвећ је смело претпоставити да је Мажуранићево

⁴⁵ На нашу сугестију „лопов, разбојник?“ информатор је без размишљања одговорила да је све то ту негде.

⁴⁶ Из истог места истоветну варијанту доноси и ČDL, али у значењу 'скитница (←Landstreicher, Vagabund)'. Судаћи по примерима (уз *бараба*, *барабираш*) та дефиниција је погрешна: „Син ти је постo прoви бaрaбa јер ништа не лавурo“; „Грyбо је самo бaрaбирaт, вајo и лавурaт“.

бараба германизам (тим пре што писац каже „У очима нашег приморског пука [...]“).

4.3. До најстарије потврде дошли смо у грађи РСАНУ, где смо нашли појавницу „*бар̂аба* | 'факин' у Приморју“ из збирке речи из Хрватске Марице Косановић Тесла из 1899. године. Реч *факин* значи 'уличњак, мангуп; пропалица, нитков, неваљацац' (PMCMX) 'онај који ради ситне неподопштине; деран, мангуп, берекин' (HER). Ова потврда је сама по себи проблематична⁴⁸; навођење било које друге нама доступне потврде као најстарије (прва сигурна потврда је она коју доноси ČDL за Брусје [1979. г.] у овом тренутку нема никаквог смисла.

4.4. Што се тиче деривација, осим у Сплиту (где није искључено да је дошло до контаминације са књижевном, односно стандардном варијантом *бар̂аба*), све се свODE на деноминалне глаголе и њихове изведенице: *бар̂аб̂ир̂а̂й̂* 'распуштено се понашати' Вис (Vinja I, 38 b), ~ (, -*ѝрон*) 'id.'⁴⁹ Брусје (ČDL), *бар̂аб̂ир̂а̂й̂*, -*ѝрон* (из опуса комишког књижевника Јошка Божанића, према ČR 1993/2, 47), *бар̂аб̂ири̂и̂и̂*⁵⁰ 'лумповати' Пољане (острво Угљан) (IR). У Сплиту <*бар̂аб̂и̂й̂ се*>, *бар̂аб̂ин се* 'бити злочест [неваљао], зао' (RVS) — можда под утицајем књижевног, односно стандардног језика.

Глаголска именица је *бар̂аб̂ир̂о̂ње* /-але/ Брусје (ČDL), а у Сплиту *бар̂аб̂јење* (RVS). Такође у Сплиту, потврђени су придев *бар̂аб̂јен*, -*ѝна*, -*ѝно* „који је злочест [неваљао], зао“ и прилог *бар̂аб̂јено* (RVS).

4.5.1. На овом месту прикладно је да кажемо нешто о италијанској речи *barabba* и вар., на коју се — било директно, било преко неког језика-посредника — свODE све наше варијанте (*бар̂аба*, *бар̂араба*...). Треба размотрити два питања: (1) да ли је апелатив *barabba* у италијанском идиографском или алоглотски елемент и, (2) ма који од наведена два случаја да је у питању, да ли је посредни заиста име библијског разбојника Вараве/Барабе или се ради о ономагопејској творевини која је у хришћанском миљеу доведена у везу са именом библијског зликовца. Ми ћемо се овим проблемима наравно позабавити само у оној мери која је потребна да се стекне што потпунија слика о речи *бараба*.

⁴⁷ Према Klaić 1988 [← 1978], s.v. бараба.

⁴⁸ Потврда би могла и другачије да се протумачи, тим пре ако је акценат, који у принципу због старости збирке не завређује пажњу (чак и кад акцентуација потиче од самог записивача), заиста правилно забележен. У том случају ову потврду треба тумачити на следећи начин: *бар̂аба* значи (ту и ту у Хрватској) исто што и на приморју *факин*, и видети у њој, уз потврду из Ужичке Пожеге (в. 1.5.3), најстарију потврду ср. *бар̂аба* < нем. *warāwa*, *barāwa*. Међутим, ова збирка је стигла у Академију (Лексикографски одсек) након објављивања *Ујуй̂ства за ку̂љење речи љо народу* (1899. г.), а у њему се изричито тражило да се „забелски место употребе речи, тачно значење, акценат [...]“ (РСАНУ I, XV). Не знамо, међутим, да ли је Марица Косановић прилагодила своју збирку Упутству. Све заједно, сматрамо да је тумачење изнето у главном тексту исправно, односно вероватније.

⁴⁹ Дефиниција у ČDL ('скитничити (←*vagabundieren*)') вероватно је погрешна; в. 4.2.1.

⁵⁰ Уп. за -*ир̂и̂и̂* у истом месту из исте збирке: *ган̂гири̂и̂* 'добро се забављати, бећарити', *но̂й̂ и̂ри̂и̂* 'остајати вани до касних ноћних сати'.

Није нам познато да се неко већ бавио наведеним проблемима иако су чињенице које ћемо овде изнети опште познате. Наиме, ит. *barabba* потврђено је тек 1841. године, и то у Милану⁵¹ (DELI I, 112–113; LEI IV, 1130), а као што смо показали, хронолошки се надовезују немачке (и бугарске), а затим и мађарске и српске потврде итд. Према томе, реч је са запада продирала на исток, па се намеће питање да ли у језицима западније од италијанског постоје неке речи које би могле да дођу у обзир као исходишта италијанских облика, тим пре што се најстарије италијанске потврде везују управо за (северо)запад Италије. У провансалском (односно окситанском) постоји *barraban* у значењу 'преварант' (FEW I, 261, s.v. Barrabas; Alibert 1965), а што је још важније, у каталонском је најкасније од XVIII века потврђена активна метафорична употреба личног имена библијског разбојника Вараве/Барабе у фолклору, односно народним песмама и народној књижевности уопште, у којој је иначе присутна од XVIII (стоји „XIII“ — штампарска грешка?) века: кат. *barrabàs* 'непослушна, несташна, чудна, настрана особа; особа која на негативан начин одскаче од околине' (уп. *Coromines I*, 667 a; DCVB). Када се боље размисли, значење каталонске речи, ако се узме у обзир 'недефинивост' речи која се појављује као проблем у свим репертоарима, готово невероватно се поклапа са оним које реч *бараба* има данас у стандардном српском језику (в. 12. фн.). Тешко је тврдити да је италијанска реч каталонизам преузет преко провансалског, али је због хронологије потврда и ареала отворена могућност да метафорична употреба имена библијског разбојника потиче из каталонског фолклора, из кога би она (метафора — а не апелатив) била преузета у јужне галороманске говоре, а преко њих и у говоре северне Италије. Такво стање би између осталог било и последица прозирне мотивације у хришћанском миљеу те сличности са неколицином речи чистог ономатопејског порекла. Оно што је међутим сигурно јесте да у италијанском нема говора о свесној, активној метафоричној употреби личног имена Вараве/Барабе, већ се *barabba* од своје најраније потврде (1841) изгледа доживљава као прави апелатив, али ипак прозирног порекла. Оваквим тумачењем — према коме би посредни била лутајућа метафора, која је на путу од каталонског до италијанског постала права лутајућа реч која је захваљујући експресивном фонетском саставу и (у почетку) прозирној мотивацији добила залет који јој је омогућио да нађе своје место у лексици многих југоисточних, централних и источних европских језика — успешно се преброђују и у принципу савладиве, али ипак битне, семантичке разлике које постоје у наведеним језицима, и, што је још важније, излази се из уских оквира етимологисања једног језика.

Што се тиче дилеме да ли је посредни заиста реч настала метафоричном употребом имена библијског разбојника Вараве/Барабе, чији би фонетски лик накнадно био измењен експресивизацијом израза и

⁵¹ Важно је приметити да је у Пијсмонту чак поткрај XIX века постојала свест да се ради о новјој речи („voce nuova in Piemonte“ — Gavuzzi, Giuseppe. *Vocabolario piemontese-italiano*. Torino etc. 1891. — према DELI I, 113, s.v. baràbba).

сличним процесима, или се пак ради о ономаатопеји која би пучком етимологијом била доведена у везу са личним именом Вараве/Барабе, одговор на то смо већ индиректно дали, али остало је да изнесемо главни аргумент. Име истог разбојника је наине још најмање два пута послужило као метафора, поставши у међувремену апелатив. Прва паралела је вертикалног карактера, потиче из Италије. У сардијском *barabassu* значи 'ђаво' (REW, 940). У италијанском за речи *barraban*, *barabin*, *barabi*, *barababau* добро је потврђено значење 'ђаво' и 'измишљено створење којим се плаше деца, баук (← *il diavolo dei bambini*)' (LEI IV, 1131–1132).⁵² Ове потврде одступају семантички од италијанских речи које смо до сада наводили а разликују се и по ареалу — на Сардинији *barabba* или сл. у значењу 'лош човек, пропалица, скитница' или сл. никада није ни потврђено — то је северноиталијанска реч. Ради се о веома старој метафори — о чему сведоче и гласовна одступања — која је можда постојала још у предроманском периоду, односно прецизније, у вулгарном латинитету.⁵³ Другу, још убедљивију паралелу пронашли смо у немачком. У говорима Источне Пруске⁵⁴ *Barrebaus* значи 'велики, јак, незграпан човек (← *großer, starker*, un-

⁵² Ово потоње значење развило се очигледно услед контаминације са фонетски сличним речима ономаатопејског порекла (које су у крајњој линији редупликација основе *bau* и сл., уп. REW, 999; посебно Migliorini 1927, 115; LEI V, 605–618, посебно § 1.d), до које је дошло и на гласовној равни. У италијанском се за створење којим се плаше деца каже *il diavolo* [sic!] *dei bambini*!

⁵³ По Бамбеку, ова метафорична употреба је настала најкасније у средњем веку (Bambeck 1975, 1). Исти аутор детаљно се позабавио семантичким аспектом односно прелазом ЛИ Бараба → 'ђаво'. Он је успешно показао, цитирајући низ ранохришћанских и средњовековних аутора, да није посредни једноставна пучка представа о зликовцу, разбојнику који је ослобођен уместо Исуса и који би се у народној машти оваплоћу у само зло, у ђавола, већ да је довођење у везу Барабе са ђаволом или чак поистоветивање Барабе са ђаволом имало своје корене и упориште у црквеном учењу, односно мишљењу које је црква заступала и преносила на своје вернике. Читава плејада угледних аутора од IV века па надаље држећи се принципа симболично-алегоријског тумачења полазила је при тумачењу функције Барабе у Библији и њега самог уопште од његовог имсна, видећи у њему сложеницу *bar abba* 'син оца', а по потреби чак и *bar rabba* 'син учитеља'. Таква симболично-алегоријска сцезгеза била је општеприхваћена, намешћући тако своја сазнања по којима између осталог реч осим свог основног значења има још једно, узвишеније значење, смисао који сотериолошким карактером надмашује одређени историјски догађај стављајући га у широк контекст Исусове мисије. У складу са таквим начелима, а ослањајући се на принцип по коме је *nomen = res* (Namenrealismus), који је Августин увео у теолошку шпекулацију, низ аутора се трудио да покаже да *bar abba* 'син оца' (и *bar rabba* 'син учитеља') треба у ствари тумачити као *син ђавола*. Таквим тумачењем не само да је Бараба представљен као апсолутни антипод Исуса Христа, односно не само да је ова библијска сцена стављена у шири теолошки контекст супротстављености између спасења и вечног проклетства, светла и таме, небеског царства и пакла, већ се и директно наметао закључак да се јеврејски народ одлучио за ђавола траживши, односно ослободивши Барабу, а не Исуса. Нећемо и не можемо овде да наведемо сва тумачења која је сакупио Бамбек. Илустрације ради, навешћемо тумачење Бруна Астијског (1:23): „Occidunt Judaei Dominum suum; dampnant et crucifigi praecipiant Salvatorem suum; petunt sibi Barabban, qui fillius magistri eorum interpretatur. Magister namque eorum diabolus est, qui eos sic clamare et hanc optionem face-re docuit, ut fillium diaboli sibi eligerent et Dei Filium crucifigerent“ (Bambeck 1975).

⁵⁴ Историјска област (немачка провинција); између Висле (СИ Пољска) и Њеме-на (Литванија) од прилике.

geschlechter Mensch); хвалисавац (← Angeber, Aufschneider); сабласт, утвара (← Gespenst)' (PWb I, 547). Реч је потврђена у једној рукописној збирци провинцијализама која се датира „око 1850.“ (PW Ziesemer), а за прво и друго значење постоји сигурна потврда из 1865. године, за треће из 1882. године (PWb I, 547). Према томе, искључена је могућност било каквог утицаја како ит. *barabba*, тако и осталих немачких дијалеката (пре свега јужних, са бав.-аус. на првом месту), који су позајмили италијанску реч у последњој четвртини XIX века. У Источној Пруској је посредни аутохтон апелатив који је, као и ит. *barabba*, у ствари, лично име библијског разбојника Вараве/Барабе.

Дилеме нема — ит. *barabba* је апелатив настао метафоричном употребом личног имена Вараве/Барабе.⁵⁵

Али једна ствар се мора имати на уму. Прелаз ЛИИ → 'пропалица, бараба' не би требало објашњавати чисто и кроз увреженом емотивном народном представом библијских догађања. Прво, није случајно што се далеко на западу (у каталонском) реч појављује управо прво у народним песмама. Ма колико реч *бараба* нова била код нас, она је лако за неколико деценија, можда и година освојила срца наших народних певача у Херцеговини и постала централна реч многих ганги (в. 1.2.1). То је због њене изванредно складне фонетске физиономије. А није ни случајно што се апелатив у италијанском сконцентрисао око сема 'скитница' → 'пропалица, лупеж'. *Пошучајти се, луњајти, бијти се* само су неке од многих речи са значењем 'скитати', а архисемантизмом 'ударати'⁵⁶, а у гало- и италороманштини постоји управо једно *bar-* чије се изведенице свде на архисемантизам 'ударити' (уп. 63. фн.). Притом и сама реч *лупеж*, којом се тако често дефинише *бараба* у нашим речницима, своди се на *лујајти* 'ударати', као што се и многе друге речи са садржајем 'пропалица' свде на основе са семантизмом 'ударати'. Међутим, наравно, централна је ипак била представа о библијском преступнику и његовом месту у Библији, јер да није тако, семантизам се не би ограничавао на 'пропалица, скитница' (што је библијски Бараба), већ би врло лако прешао и у 'глупан', 'лудак', 'смотанко', 'брбљивац', 'вредница', а то су све садржаји који се изражавају основама са архисемантизмом 'ударати'.

4.5.2. Италијанска реч *barabba* и вар. је осим у нашим приморским говорима, позајмљена и у словеначком и бугарском (в. 1.5.2), затим у немачком, из кога потичу, како смо видели, облици са севера ср.-хр. говорног подручја (*барàба*; в. 1).

Интересантно је стање у ретороманским језицима: фурл. *baràbe*, *baràbar* 'скитница; пропалица, бараба' (DESf), дол.-лад. *baràba* 'поква-

⁵⁵ Експресивну и псеудономатопејску вредност посебно истиче Migliorni 1927, 115 који претпоставља да је велику улогу у ширењу речи имала сличност и контаминација са чистим ономатопејама *babau*, *maramao*. Он наводи за чак 26 старо- и 25 новозаветних личних имена (и псеудоимена) потврде мање или више пренесене употребе из разних (романских) језика — понека се понегде користе као прави апелативи. То свакако није комплетан попис.

⁵⁶ Уп. Влајић-Поповић 2002, § 7.4. и s.vv. према индексу.

рен човек, подлац, зликовац; одрпанац, просјак' (EWD). EWD избегава да експлицитно каже у каквом односу су ретороманске речи према ит. *barabba*, док DESF види у италијанским речима паралелу. У складу са нашим мишљењем, по коме је ит. *barabba* реч која је (као метафора) дошла са запада а у италијанском коначно оформљена као апелатив, сматрамо да се у ретороманским говорима ради о позајмљеницама из италијанског.⁵⁷

Биће да је из италијанског и фр. *baràba* 'Бараба [?]' Ница (Castellana 1952).

5.0. Што се тиче, непосредних етимона различитих облика личног имена библијског разбојника, варијанте са *b — b* (*Baraba*, *Varabbas* итд.) могу се свести на латински етимон, лат. BARABBAS, и оне се срећу наравно тамо где је највећи утицај имала католичка црква, у којој је све до друге половине XX века, богослужбени и службени језик био латински. Формом се издвајају облици са дочетним *-n* (ређе *-m*): ит. *Barabbán*, старофр. *Barrabant*, старопров. *Barraban*, кат. (заст.) *Bar(r)aban/Barabam*, ср. *Varaban* итд. (LEI IV, 1133; DCVB; RJAZU). Ти облици настали су у ствари од латинског акузатива *Barabbam*, зато што је схваћен као номинатив, јер, примера ради, у Јеванђељу по Матеју једанпут се појављује *Varabbas*, а чак четири пута акузатив *Varabam*.⁵⁸ Облици са *v — v* (*Varava* и вар.) преузети су из црквенословенског у коме је прилагођен (средњо)гр. облик ЛИ Βαραββᾶς.⁵⁹

5.1. Не може се са облицима ЛИ на *-ан* поистоветити дијалектизам *барàбāн* (супротно Vinja 1985, 7–8; Vinja I, 38b; HER; VSI; LEI), који се среће на великом делу приморја: *барàбāн*, *-ана* 'обичај у Далмацији, лупање шибама или маслиновим границама, те чегртање чегртаљкама о Ускрсу у знак симболичног протеста против Крестове осуде и ономаotopeјског дочаравања погреса на Голготи; *йренесено* гужва, метеж, бука, лупа' (HER). Пошто се по нашем мишљењу, како ћемо показати, ради о речи посве другог порекла, која је тек накнадно могла да буде доведена у везу са ЛИ Барабе, за њену детаљну, односно целовиту обраду у овом раду нема места. Циљ краће анализе, која следи, није дакле да се прикаже реч *барàбāн*, већ да се докаже да њен етимон није ЛИ библијског разбојника Барабе:

⁵⁷ Да то није обавезно једино могуће тумачење, потврђује стање у гришунском (реторомански), у коме је добро потврђена поредбена и метафорична употреба личног имена *Varabbas*, али нема потврда за апелатив. Такво стање могло би да буде последица распрострањености представа у тим крајевима у којима се приказује страдање Исусово. Није искључено да апелативи једноставно нису забележени.

⁵⁸ Забележен је у кајкавском и облик ЛИ *Barabaиш*, што је по мађарском изговору/читању латинског (Hadrovics 1985, § 46(4)). Одатле „надимак, који долази као презиме“ *Barabaиш* (акц.?) (RJAZU). Даље постоји и „надимачко“ презиме *Baràba* (акц.?) Задар (HER) а одатле или директно од ЛИ изведено је презиме *Barabaић* (RJAZU). Надимак <*Baràбица*> Сплит (RVS) прс је изведен од апелатива *бараба* (в. 4.0ff.).

⁵⁹ Што се тиче латинског BARABBAS, ради се о позајмљеници из гр. Βαραββᾶς — Нови завет у Вулгати преведен је са грчког. У самом грчком потврђено је више графика, осим већ наведене, и вероватно најизворније варијанте Βαραββᾶς, то су: Βαράββας, Βαράβας, Βαράβας и Βαράβᾶν (DictBible I, 1442–1443).

РСАНУ доноси *барàбàн*, *-àна* 'лупа коју на Велики петак изводе верници у католичкој цркви кад се помене разбојник Бараба; *фигуративно* русвај, туча' (Пољница), а остале дијалекатске потврде су: *барабàн*, *-àна* 'лупа што је (*шиàйима* и *шѝрегу̀йàницама*) надижу у цркви задњих дана Велике седмице када су „везана звона“; *фигуративно* велика бука, граја' Корчула (Vinja I, 38b), *барабòн*, *барабàна* „барабан (функција Великог тједна у велику сриједу, четвртак и петак увечер. Заправо лупање за вријеме тих функција у цркви зову *барабòн*)“ Брусје (Dulčić 1985), *барàбàн*, *барабана* (акц. могућ) 'спомен на дан кад су Исуса бичевали' Сумартин (штокавски говор!; Брач) (Novaković 1994), *барабàн*, *барабàна* „скупне молитве за вријеме бдијења у Великом тједну, а састоје се од псалма и посланица. Карактеризира их лупање шибама по клупама у цркви“ Селца (Брач) (Vuković 2002). Најдеталнији опис доноси Андро Роки Фортунато за Вис: *барабòн* /-ан/ „барабан, лупа у католичкој цркви на Велики петак што је изводе вјерници кад се чује име разбојника Барабе [према РСАНУ?]; много шиба, батина, мотки удара по клупама изазивајући батинање Христа, а огласе се чегртаљке и клепетаљке, у моменту када се црква замрачи и кад свећеник угаси задњу свећу; то је била прилика за мангупе да се јуначе (настојали су, испод капута, унијети у цркву што већи комад батине, а за вријеме буке знали су и прибијати чавлима сукње богомолних жена); *фигуративно* лупа, граја, русвај“ (LVJ).

Обичај се разликује од места до места. Понегде је претхришћански обичај шибања који је познат и у Истри и Славонији (*шибарине*), испуњен хришћанским садржајем (у Далмацији) и везан управо за Велику недељу (најчешће Велики петак). Могло би да се ради о речи која је изведена од онома-топејске основе *бара(б)-лѿара(б)-*, која је добро потврђена на словенском Западу и нарочито Истоку. У хришћанском миљеу, ова основа (њене деривације) би у свести народа накнадно биле доведене у везу са именом библиског разбојника (*Бàрабан* у Корчули, *Барàба* у Селцима, никада ****Барабàн** или сл.!) и искоришћен као назив за широко распрострањен обичај лупања по клупама и сл. током Велике недеље. Да се реч накнадно доводи у везу са Барабом види се из тога да се понегде — али не свуда — шиба, лупа и виче управо при помену Барабиног имена.

Али осим тог значења реч *барàбàн* има упадљиво још једно значење: она означава различите предмете којима се удара, туче, лупа, а глаголске изведенице управо значе 'тући, ударати, лупати'.

Потврде са значењем 'ударалка (→ чегртаљка)' и сл. су посебно значајне и интересантне: *барабан* у Пољницама 'шиба којом католици током барабана ударају по клупама' (која се након тога користи у надрилекарству, тачније хипијатрији!) (РСАНУ← ZNŽ IX (1904), 113), а у Драчевици (Брач) *барабòн* /-ан/ је гуљењем коре орнаментално украшен прут који се прави о Ускрсу (ČDL), затим *барабон* „направа која је служила некада за лупање у цркви на Велики петак; правила се од комада живог дрвета која би се ишчупало из земље; коријење би се одрезало али не сасвим до краја (в. *бајшула*) и са тим дебљим крајем би се лупало“ („*бајшула* 'доњи дио мањег стабла скупа са подземним дијелом након што би се подрезало коријење““) Пољане (острво Угљан) (IR). Изгледа да значење 'ударалка' није секундарно, уп. нарочито на Корчули, у Велој Луци: „На Велики четвртак кад се запјева ГЛОРИЈА зазвоне сва звона. Одмах послје се конопи звона подигну и завежу тако да је онемогућено звоњење. Том симболиком Црква означава жалост због муке и смрти Исусове. Насупрот нечем милозвучном, мелодиозном и свечаном, појављује се сушта супротност — појављује се шкргутање, клопотање, звук без ичег лијепог у себи. Симболично тај звук означава да с Исусовом смрћу умире све ли-

јепо и добро (звона) а остаје ружно и зло (шкргитавнице и барабани). Тај звук барабана у Велику петак и Велику суботу означава подне, и јавља људима да је вријеме обреда Великог петка. У процесији Великог петка звук шкргитавница означава да је благослов са пресветим завршио и да процесија креће даље. | Сви ти инструменти се израђују од дрва, а темељни принцип њиховог рада је исти. Неки више или мање назубљени котач(ић) [точак], на којег се наслања напетга летвица, окреће се и тако изазива лупање те летвице. Мање направе су шкргитавнице, а веће са више различито назубљених котача, барабани. Највећи барабан (сва 1,40 m) се је уносио у кампанел [звоник] и замјенивао звона. Инвентивност људи при изради тих направа је била врло замјетна. Често су се шкргитавнице или чак и мањи барабани поклањали дјеци, а било је случајева кад је младић тако изражавао наклоност дјевојци“ (Marko Andreis: *Korizmeni i Uskršnji običaji u Veloj Luci*. Kampanel, br. 2: http://www.zupa-vela-luka.hr/kampanel/kampanel_2.asp?broj=2 (20/1/2005)). Формално је ова реч идентична са рус. *барабан* 'добош' (в. ниже). Али много су интересантније неке друге потврде из руског језика, нарочито рус. *барабан* 'чегртатаљка [sic!]' која се качи на папирнатог змаја (← трешотка у бумажног змея натянута на нити, струне): „Ух, какаво у Гришки барабан, нани [даже] лошадей пугает“ (СРНГ s.v. Барабан 1 (4)), *барабанка* 'даска у коју лупа пастир како би отерао звери од стада; даска обешена између два дрвета у коју са два штапа лупа пастир да отера медведа од стада; даска у коју лупа пастир док гони стоку на испашу' (СРНГ s.v. Барабанка 4).

Добро су потврђени и глаголи који одају утисак да су деноминалног карактера. Осим значења 'лупати у цркви приликом барабана' неки аутори доносе још једно значење које обично означавају као „*фигуративно*“: *барабанай* Корчула (Vinja I, 38b), *барабанай*, *-нои* 'лупати, тући (као на *барабан*)' Брусје (Dulčić 1985), *барабанай*, *-нои* 'лупати, галамити, чинити грају, чинити русвај' [само ово значење] Вис (LVJ). На Вису *барабанай* (акц.?) значи и 'нахрупити': „*сузе су њу барабанили низа њезин липи образ*“ (Vinja I.c.), што је очигледно од (←) 'ударити'. Било би превише очекивати овакво („*фигуративно*“) значење код глагола са основним значењем 'лупати у цркви приликом барабана'. Умесно је поређење са рус. *барабанить* 'брзо, често лупати у звона (←*быстро, часто трезвонить в колокола*)' (СРНГ) поред [sic!] *шарабанить* 'јако лупати (←*громко стучать*)' (*Словарь русского языка I-IV*, Москва 1984), тим пре што је у Вргди забележено (само!) *шарабан* /*тарабан*/ 'барабан' (Jurčić 1973)⁶⁰, које је по нашем мишљењу погрешно просуђивано као „искривљено“ (тако Vinja I, 38b), па према свему томе можемо да закључимо да је основа *bara(b)-/tara(b)-* очувана у словенским језицима у изведеницама чији је архисемантизам 'ударати, лупати'. Уп. и рус. *барáбнуть* 'ударити', даље *барáбать*, 'причати глупости, брбљати, бунцати [←*лупати, ударати*]', *барáбарить*, *барáбарить* 'брбљати' (СРНГ s.v.), *барáбаться* 'пробијати се' (СРНГ s.v. *Барáбаться* (2)) а са истим семантизмом као на Вису рус. *барáбать* 'плакати' (СРНГ), даље свакако и рус. императивни узвик *барáбай!* '(по)терај коње [(←)удри!]' (реконструисано [?] *барáбать* 'потерати коње') (СРНГ s.v. *Барáбать* (9)). Руске потврде би се по нашем мишљењу сводиле на исту ономатопејску основу која је према томе морала да буде позната још у прасловенском језику.

У Брусју постоји израз *хайō је/хайай̑ ђеш свој барабан* 'добрио је/добии-ђеш (своје) батине' (Dulčić 1985), у Сумартину *да̑й кому барабан* 'ишибати некога' (Novaković 1994), а у руском *дать [кому-то] барабана* 'претући, пребити

⁶⁰ В. 5.1⁶².

некога' (СРНГ s.v. Барабан 1)⁶¹. Осим тога, на основу *bara(b)/tara(b)*- треба сводити и рус. укр. *бараба́н, тараба́н* 'добош' и одбити чисто извођење из туркичких језика, баш као што се то чини у случају руског жичаног инструмента балалајке (*балала́йка*), иако је реалија такође са истока (уп. Sadnik/Aitzetmüller § 124, § 198: *бараба́н* из туркотатарског, накнадно ономатопеизирано). Ср. *бараба́н* 'добош' Лесковац (Митровић 1984) позајмљено је из буг. *бараба́н* < рус.⁶²

Тумачење по коме би *барабан* 'лупа (током Велике недеље)', односно (изворно?) 'ударалка' била заправо словенска реч (праслов. **barabanʔ*?), можда чак из ритуалног домена у време паганства, изведеница од основе *bara(b)/tara(b)*-, допушта само делимично стање у италијанском: ит. *baraban* 'лупа у цркви на Велики петак' Задар [sic!], а и *barabanare* 'злостављати [←тући, ударати]' Пула [sic!] (LEI IV 1132) лако могу да се протумаче као позајмљенице из хр. *барабан, барабанаш* (и то сигурно јесу). Обрнуто, проблематична је сличност са једном потврдом са скученог ареала са северозапада Италије, осим ако није случајна: *batt baraban* 'лупати, ударати клупу на Велики петак (← *battere, scuotere la tabella il venerdi santo*)' Павија (LEI l.c.; VSI II 138b — потврђено од 1874. г.), тим пре што је у Луну (Паг) забележено *џући бараба́на* 'барабанат' (Vinja I, 38b) у Пољцима *џући барабан* 'ид.' (РСАНУ). Због свега тога, или треба чекати да се дође до информација да је у Павији било досељеника са источног Јадрана (пре свега романџоних), или најбоље допустити да је *џући барабан/baraban batere* независна романска ономатопејска конструкција како на Јадрану, тако и у северној Италији (дакле вероватно не у директној вези са ЛИ Барабе/Вараве, а ако, онда сигурно баш због изражене псеудоономатопејске вредности имена овог зликовца)⁶³ и да се ради о изразу, који су Словени затекли код староседелаца, а да је накнадно у словенским говорима дошло до контаминације са изведеницама од основе *bara(b)/tara(b)*- а која иначе нема познате континуанте у јужнословенском, а можда се баш захваљујући поменутој контаминацији очувала у чакавском (и граничним штокавским говорима).⁶⁴

⁶¹ У Брусју је према субјекту промењен глагол (дати ↔ добити, шћапати) али је модел заправо исти. Ради се о конкретизацијама општесловенског фразеолошког модела — *дајти коме њо и њо* 'претући, пребити некога' (в. Влајић-Поповић 2002, 121 фн. и тамо наведен рад Мокиенко. *Структурно-семантичка дифузија руској и чешкој фразеологији*. Советское славяноведение 1976/1, 74–87). Овај формално-семантички фразеолошки модел је на словенском југу готово ишчезао или је пак, како претпоставља Влајић-Поповић 2002, l.c., атрофирао, „свео се само на *даћу ја шеби*“. Утолико пре у потврди са објектом *дајти кому бараба́н* треба видети једну *окамењену* фразу имајући у виду (сад већ не више) усамљену руску потврду.

⁶² Можда је истог (ономатопејског) порекла *џарабан*, коло које се игра у Рами (БиХ), о коме нам је фра Томислав Брковић следеће рекао: „Коло тарабан је састављено од 8 двочетвртинских тактова. Коло је затворено, мјешовито, с неодређеним бројем плесача и плесачица, који се међусобно држе за дланове, руку спуштених доле, низ тијело. Окренути су према средишту кола, а плес се изводи на први такт у смјеру казаљке на сату, а након отплесаног четвртог такта у супротном смјеру. Четврти такт кола је увијек наглашенији, тј. јаче се удари ногом од под [sic!] и чује се јачи звук [sic!] од осталих тактова“. Исто се назива и једно познато славонско коло. Уп. можда (као паралеле) рус. *барáба* (!!) (и дем. *барáбушка*) '8-делна игра (плес) уз коју се пева' (СРНГ), ит. *barabán* 'врста народне игре (плеса)' Ломбардија (LEI IV, 1132).

⁶³ У колико-толико северним италијанским наречјима блиским ретороманским говорима, потврђене су речи сличног фонетског састава са значењем 'прдети', у Ардецу *far barabán* 'гласно разговарати' (уп. DRG II, 146).

⁶⁴ На *џара-* почиње неколико речи до којих смо дошли у грађи РСАНУ, али на питање које од њих могу да се сведу на основу *bara(b)/tara(b)*-, а за које је целисходније тражити неку другу, било ало- било идиоглотску етимологију (уп. лексичку

Према свему изложеном, дијалектизам *барабан* 'лупа (током Велике недеље)', односно по свему судећи изворно 'ударалка', заправо је словенска реч (праслов. **barabanʔ*?), изведеница од основе *bara(b)-/tara(b)-*, која је очувана у словенским језицима у изведеницама са архисемантизмом 'ударати, бити, лупати'. Тај израз и семантизам очуван је у неколико чакавских потврда за предмет којим се удара, као и код деноминалних глагола те у једној старој фрази. За све постоје недвосмислене руске паралеле. То не искључује да је на источној обали Јадрана приликом доласка Словена код романског становништва постојала конструкција типа *џући барабана*, *batt baraban* 'лупати (током Велике недеље)', за шта има индиција, али ни друга саставница романске конструкције не би морала обавезно да буде у директној вези са ЛИИ Барабе, већ је једна ономотопејска реч накнадно могла да буде доведена у везу за изразито експресивним именом библијског разбојника, као што се то вероватно догодило и са словенским експресивним вокабуларом изведеним од основе *bara(b)-/tara(b)-*. Треба нагласити да су романске/италијанске потврде вредне пажње само када су у питању потврде са скученог ареала на северозападу Италије, где је могло да буде досељеника из Далмације (понајпре романофоних), који су реч могли да преузму од Словена — и једни и други припадали су ис-

породицу код Скока, s.v. *џрџи*), одговор може да да само њихово детаљније проматрање за које овде нема места. Потврде из Грађе су следеће: *џџра! џџра! џџра!* 'глас којим се подражаје магаре да зареве' горња Далмација (збирка Симе Симића), „Кад пуштају ајгира [пастува] на кобилу, вичу му тара мали, тара мали“ (Тројановић, С., СЕЗБ LI (1935)), „А ти са женама *џџра џџра* (тј. брбљаш)“ (збирка Василија Ђерића), *џџрабџ* пл. (акц.?) „гајде које имају гајденицу са I писком (а са два зову се дилпе)“ Врање (збирка Милана Влајинца), <*џџрабан*> 'велико тестере коларско којим трупе дебелу кору, пар људи трупи рукама, држећи клин сваки' око Тупижнице (збирка Петра Милошаковића). Назив за музички инструмент *џџрабука* (Борба 1947/2437, 2), који је и данас жив у југоисточним крајевима Србије (*џџрабука* у Александровцу јупском и другде) је турцизам (в. Sadnik/Aitzetmüller § 198, с. 244; уи. и Skok I, 370–371 (s.v. *dabul(h)ana*)).

За острво Вргату Јуришић 1973 доноси *џџрабџан* /*тарабџан* и то осим у горенаведеном значењу 'барабан' и у значењу 'трава' што завређује пуну пажњу (а означихемо *џџрабџан* у значењу 'трава' као *џџрабан*² чиме не истичемо да се ради о хомонимима). — Најупадљивије је што је, судећи према Јуришићевом уносу, *џџрабан*² на Вргати најобичнији апелатив, потпун синоним за *џрава*, а то би било чудно за речентну реч која означава попуто свугдеприсутну, непромашиву реалију (иоле прихватљива алоглоска етимологија није на видуку). С друге стране, и ако пођемо од претпоставке да се ради о изузетно старој речи наилазимо на тешкоће — могло би да се претпостави да је и у *џџрабан*² садржана основа *tara(b)-/bara(b)-* 'ударати, бити, лупати' и видети садржинску паралелу у germ. **grasa-* (нем. *Gras*, енгл. *grass*) и лат. *gramen* (< **grasmen*> ие. **ghras-* 'трава' што је изведеница од **ghra-* 'избити, искочити'; в. и Влајин-Поповић 2002, 53 ф., 188, 341 и 2.4. табеле на крају: ср. *биџак* 'клица', *биџ* 'про-рашљика лука' (~ *биџи*), *клиџ* (~ (*клиџаџи*)), *љуџеж* 'избојница, изданак' (~ *љуџаџи*). То решење је проблематично пре свега због наставка (-*ан*, -*анџ*), али и дистрибуције *значења* — од свих изведеница од основе **tara(b)-/bara(b)-* у свим словенским језицима само ова у Вргати имала би значење 'трава' и уопште сем 'биљка'. Зато сматрамо да је најбоље претпоставити да је код *џџрабан*² посредни контаминација речи *џџрабан* 'барабан' и неке изведенице од основе *џџра(б)-* 'ударати, бити, лупати' (која је могла да значи 'избијати (у смислу ницати)', 'изданак, травка, трава' или сл.), некаква досетљива игра речи (Wortwitz), намерно укрштање које је врсном потпуно изгубило конотацију. Код оваквих речи никада није искључено ни настајање по анегдоти (дакле уз симболичне, не само арбитрарне контаминације).

тој цркви, и једни и други учествовали су у истим процесцијама и светковинама. Ако их није било, онда је северноиталијанска реч паралелна ономатопејска творба такође накнадно (мада давно) наслоњена на ЛИ Барабе. У случају чакавских и штокавских потврда, само када је у питању термин везан за црквене светковине може се помишљати на контаминацију са неким романским облицима, али у свим осталим побројаним случајевима (где постоји веза са удараљкама, клепетушама, сузама, травом, словенским фразеолошким моделима) ради се о изведеницама од основе *bara(b)-/tara(b)-*, од којих су неке забаштињене из прасловенског периода. Можда се управо због поменуто контаминације са романским облицима ова основа очувала (и у секуларној функцији!) у чакавским и граничним штокавским говорима дуго након што је у осталим јужнословенским говорима нестала (уп. ипак 64. фн. за евентуалне друге континуанте).

5.2. Већ смо видели (в. 53. фн.) на који начин су ранохришћански и средњовековни мислиоци тумачили име Барабе: они су у њему видели арамејску синтагму *bar abba* 'син оца', а по потреби и *bar rabba* 'син учитеља' и на тај начин, видећи у оцу и учитељу еуфемизам за ђавола, дошли до закључка да је бараба син ђавола. Јасно је да је ово друго тумачење изнедрено само да би се поменути закључак лакше бранио, а иза првог тумачења крије се изгледа права етимологија личног имена Бараба (што оно, како ћемо ускоро видети заправо и није). Наиме, већ вековима тумачима Библије трн је у оку један „детал“ у неколико старих преписа Новог завета. У Јеванђељу по Матеју обично читамо:

И када се сабраше, рече им Пилат: кога хоћете да вам пустим? Вараву или Исуса прозваног Христа? (Мт XXVII: 17)

Превод неколико старих преписа изгледао би међутим овако:

И када се сабраше, рече им Пилат: кога хоћете да вам пустим? Исуса Вараву или Исуса прозваног Христа?

Из овога би следило да су се оба осуђеника звала Исус, а управо та помисао је била вековима неприхватљива хришћанским мислиоцима. Пут ка потпуном разумевању ове сентенце отвара се међутим само ако се ипак прихвати да су се оба осуђеника звала исто — Исус, а то је врло вероватно јер *Исус* (ישׁוּעַ) је у то време било често и савим обично име (AnchorBibleDict I, 607). Такво мишљење је данас готово општеприхваћено, а постоје озбиљне индиције да је и у Јеванђељу по Марку стајало Исус Бараба (AnchorBibleDict I.c.). Па према томе, Пилат је гомили понудио да бира између Исуса и Исуса, Исуса Барабе и Исуса Христа, а и *Бараба* и *Христ* су у ствари атрибути који су временом прихваћени као лична имена. Једина је разлика што је Исусу Бараби ускраћено право да се зове Исус и тако већ од III века. Сада, када смо ово разјаснили, можемо и да се позабавимо самим атрибутом *baraba*. То је изгледа арамејска синтагма *bar-'abba* (בַּר אַבְבָּא), где *bar* значи 'син', а *abba* 'отац', па према томе читава синтагма *bar-'abba*

значи 'син оца', или, како би то могло да се каже, 'син Божији' (?). (B. Sumner).⁶⁵

Бараба је био разбојник кога је гомила окупљена испред Пилатове резиденције ослободила (наместо Исуса Христа). О Бараби немамо никакве информације осим оних које налазимо у Новом завету.⁶⁶ Највероватније је припадао некој врсти хајдучке скупине. Такве, разбојничке организације биле су омиљене код простог народа у Палестини I века наше ере, јер су њихови припадници плъчкали богаташе који су управљали Израелом и спутавали римску управу у вршењу власти. Пилат је поводом јеврејског празника Пасхе организовао традиционалну церемонију на којој би народ изабрао једног од осуђеника који би био помилован и пуштен.⁶⁷ Према Библији, народ се одлучио за Барабу, а не за Исуса Христа зато што су га на то наговорили свештенство и старешине (Мт XXVII: 20; Мк XV: 11). У ствари, сигурно је простом народу, широким народним масама више погодовала Барабина активна борба против римске управе него Исусово нечињење, не пружање активног отпора. (AnchorBibleDict I, 607; EWNT I, 471–472; LexTheolog I, 1400; DictBible I, 1442–1443). А запитајмо се за крај, није ли и то *bar-* у *Barabba* заправо 'ударати, лупати', а Бараба *луйеж* или *разбојник*, што је увек и свагда био.

арам. арамејски	кат. каталонски
аус. аустријски	лат. латински
бав. баварски	мађ. мађарски
буг. бугарски	нем. немачки
вен. венецијански (млетачки)	перс. персијски
гер. германски	пољ. пољски
гр. грчки	пров. провансалски (окситански)
дол.-лад. доломитсколадински	рус. руски
енг. енглески	слвч. словачки
ие. индоевропски	слнч. словеначки
ит. италијански	слов. словенски

⁶⁵ Све даље је нејасно. Пилат би онда према томе понудио народу да бира између Исуса, сина Божијег и Исуса помазаног, што би се могло схватити као избор између само обичног човека и одабраног, Спаситеља. Ипак, у новије време понуђено је решење по коме би *bar-'abba* могло једноставно да буде фин начин да се ослови неко чије име оца није познато (Wikipedia s.v. Barabbas) — нисмо сигурну да та тврдња има било каквог упоришта у пракси, односно изворима, а и када би се прихватила, остало би отворено да ли поменути синтагму треба схватити као 'син Божији', или 'син оца [који је непознат]'. С друге стране, *bar-'abba* је по свему судећи у то време могло да буде распрострањен патронимикон ('син Абе'). Мада писаних доказа нема да је у Исусово време *Abba* коришћено као лично име, таква претпоставка је оправдана јер постоје потврде из друге половине I века (EWNT I, 471; AnchorBibleDict I, 607). Сама реч *aram. abba* 'отац' није коришћена у хебрејској библији (Танах) нити у свом правом нити у пренесеном значењу 'Бог' и сл. (Sumner).

⁶⁶ Мт XXVII, Мк XV, Лк XXIII, Јв XVIII.

⁶⁷ Дуго оспоравано постојање обичаја пуштања осуђеника на велике празнике у антици уопште потврђено је новијим студијама (AnchorBibleDict I, 607b).

ср. српски	фурл. фурлански
тур. турски	хр. хрватски
укр. украјински	чеш. чешки
фр. француски	

ЛИТЕРАТУРА*

- Alibert, Louis. 1965. *Dictionnaire occitan-français*. Toulouse.
- AnchorBibleDict: *The Anchor Bible Dictionary*. New York / London / Toronto / Sydney / Auckland 1992.
- Angelini, Gianclaudio de. *Dizionario Enciclopedico Rovignese-Italiano (Estratto)*. <http://digitalander.libero.it/arupinum/menuistrioto.htm> (20/1/2005).
- Babić, Stjepan. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb.
- Bambeck, Manfred. 1975. *Barabbas als Bezeichnung für den Teufel in oberitalienischen Mundarten und im Sardischen*. Wissenschaftliche Beilage zum Jahrbuch 1974/75 des Kronberg-Gymnasiums Aschaffenburg, 1–4. Aschaffenburg.
- БЕР: *Български етимологичен речник*. София 1971ff.
- Bezljaj, Franc: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Ljubljana 1979ff.
- BWB: *Bayerisches Wörterbuch (Bayerisch-Österreichisches Wörterbuch: I Bayern)*. München 1995ff.
- Castellana, Georges. 1952. *Dictionnaire niçois-français*. Nice.
- Coromines, Joan: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. I–IX. Barcelona 1980–1991.
- ČDL: Mate Hraste, Petar Šimunović, Reinhold Olesch: *Čakavisch-Deutsches Lexikon I*. Köln / Wien 1979.
- DCVB: *Diccionari català-valencià-balear*. I–X. Palma de Mallorca 1978–1979.
- DEI: Carlo Battisti, Giovanni Alessio: *Dizionario etimologico italiano*. I–V. Firenze 1950–1957.
- DELI: Manlio Cortelazzo, Paolo Zolli: *Dizionario etimologico della lingua italiana*. I–V. Bologna 1979–1988.
- DESF: *Dizionario etimologico storico friulano*. Udine 1984ff.
- DictBible: *Dictionnaire de la Bible*. Paris 1835ff.
- DIDE: Manlio Cortelazzo, Carla Marcato: *I dialetti italiani — Dizionario etimologico*. Torino 1998.
- Динић, Јакша. 1992. *Речник шимочког говора (други додајак)*. СДЗБ XXXVIII, 379–586. Београд.
- DRG: *Dicziunari rumatsch grischun*. Cuoir 1939ff.
- Dulčić, Jure / Dulčić, Pere. 1985. *Rječnik bruškog govora*. HDZb 7/2. Zagreb.
- EWD: Johannes Kramer (et al.): *Etymologisches Wörterbuch des Dolomitenladinischen*. I–VIII. Hamburg 1988–1998.
- ЕСУМ: *Етимологічний словник української мови*. Київ 1982ff.
- EWNT: *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. I–III. (Herausgegeben von Horst Balz und Gerhard Schneider). Stuttgart / Berlin / Köln 1992².
- EWU: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*. I–III. Budapest 1993ff.
- FEW: Walther von Wartburg et al.: *Französisches etymologisches Wörterbuch*. Basel etc. 1922ff.
- Hadžić, Ibrahim. 2003. *Rožajski rječnik*. Rožaje.
- Hadrovics, László. 1985. *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Köln / Wien.

* Овај рад је махом завршен почетком 2005. године када смо у потпуности заокружили списак литературе. До предаје у штампу извршили смо одређене корекције на основу до тада прикупљене грађе.

- HDZb: *Hrvatski dijalektološki zbornik*. Zagreb.
- HER: *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb 2002.
- Hornung, Maria / Grüner, Sigmar. 2002². *Wörterbuch der Wiener Mundart*. Wien.
- ILDUS: Heinz Küpper: *Illustriertes Lexikon der deutschen Umgangssprache*. I–VIII. Stuttgart 1982–1984.
- IR: Internet-resursi
- Jurišić, Blaž. 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade (II dio — Rječnik)*. Zagreb.
- Klaić, Bratoljub. 1988. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb.
- Клајн, Иван. 2003. *Творба речи у савременом српском језику II — Суфиксација и конверзија*. Београд.
- KLUGE²³: Elmar Seebold (Bear.): *Kluge — Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin / New York 1995²³.
- KLUGE²⁴: Elmar Seebold (Bear.): *Kluge — Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin / New York 2002²⁴.
- Костов, Кирил. 1957. *Няколко пряко заети италиански думи в говора на българските каменоделци*. Езиковедски изследованија в чест на академик Стефан Младенов. Софија.
- LEI: Max Pfister et al.: *Lessico etimologico italiano*. Wiesbaden 1979ff.
- LexTheolog: *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg / Basel / Rom / Wien 1993ff.
- Lipovac-Radulović, Vesna. 1997. *Romanizmi u Crnoj Gori — Budva i Paštrovići*. Novi Sad.
- Lipovac-Radulović, Vesna. 1998². *Romanizmi u Crnoj Gori — Jugoistočni dio Boke kotorske*. Novi Sad.
- LVJ: Āndro Rōki-Fortunāto et al. 1997. *Libar viškiga jazika*. Toronto.
- Марковић, Миодраг. 1986. *Речник народног говора у Црној Реци*. СДЗБ XXXII, с. 243–500. Београд.
- Matešić, Josip. 1970. *Der Wortakzent in der serbokroatischen Schriftsprache*. Wiesbaden.
- Matl, Josef. 1958. *Slow., skr. bulg. baraba, madjar. bĕrābĕr, barābĕr, bayerisch-österreichisch Subst. Parāber (Baraber), Verb barabern*. Südost-Forschungen XVII (1958), 94–100.
- Medić, Ivo. [1965]. *Kulturno-historijsko značenje i lingvistička analiza njemačkih pozajmljenica kod zagrebačkih obrtnika*. [Zagreb] (nepublikovana disertacija).
- Migliorini, Bruno. 1927. *Dal nome proprio al nome comune*. Genève.
- Митровић, Брана. 1984. *Речник лесковачког говора*. Лесковац.
- MNyTESz: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–III. Budapest 1967–1976.
- Newerkla, Stefan Michael. 2004. *Sprachkontakte Deutsch-Tschechisch-Slowakisch*. Frankfurt a. m. etc.
- Novaković, Pavica. 1994. *Sumartinski rječnik*. Čakavska rič 1994/2, 105–145. Split.
- Peić, Marko / Bačlija, Grgo. 1990. *Rečnik bačkih Bunjevaca*. Novi Sad / Subotica.
- Perušić, Marinko. 1993. *Rječnik čakavskog narječja sela Mihaljevići kraj Oštarija*. Čakavska rič 1993/1, 73–97. Split.
- PWb: *Preussisches Wörterbuch*. Neumünster 1974ff.
- PW Ziesemer: Walthar Ziesemer et al.: *Preussisches Wörterbuch*. I–II (A–Fi). Königsberg 1939–1940.
- RHKJ: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb 1985ff.
- RHKKJ: *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Zagreb 1984ff.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–XXIII. Zagreb 1880–1976.
- PMCMX: *Речник српскохрватског књижевног језика*. I–VI. Нови Сад (прва три тома и Загреб) 1967–1976.
- PCГВ: *Речник српских говора Војводине*. Нови Сад 2000ff.
- REW: Wilhelm Meyer-Lübke. *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg 1992^{6[3]}.
- Ристић, Светомир / Канрга, Јован. 1928. *Речник српскохрватског и немачког језика — II део: српскохрватски-немачки*. Београд.

- PCAHУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд 1959ff.
- RVS: Matoković, Borozina: *Ričnik velovareškega Splita*. Split 2004.
- Sadnik, Linda / Aitzetmüller, Rudolf: *Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen*. I–II (A–). Wiesbaden 1963ff.
- Schuster, Mauriz. 1951. *Alt-Wienerisch*. Wien.
- СДЗ6: *Српски дијалектолошки зборник*. Београд.
- SDW: *Sudtendentesches Wörterbuch (Wörterbuch der deutschen Mundarten in Böhmen und Mähren-Schlesien)*. München 1988ff.
- CE36: *Српски етнографски зборник*. Београд.
- Sikimić, Biljana. 1996. *Etimologija i male folklorne forme*. Београд.
- Skok, Petar. 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–IV. Zagreb. (= Skok).
- Skok, Petar. 1937. Prilozi proučavanju turcizama u srpskohrvatskom jeziku. *Slavia — Časopis pro slovanskou filologii* XV. Praha.
- Snoj, Marko. 1997¹. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana.
- СРНГ: *Словарь русских народных говоров*. Москва 1965ff.
- SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. I–V. Ljubljana 1970–1991.
- Станић, Милија. 1990/1991. *Ускочки речник*. I–II. Београд.
- Striedter-Temps, Hildegard. 1958. *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*. Wiesbaden.
- Striedter-Temps, Hildegard. 1963. *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wiesbaden.
- Sumner, Paul. *Yeshua bar Abba*. <http://www.hebrew-streams.org/works/ntstudies/yeshua-bar-abba.html> (20/1/2005).
- Шкарић, Милош Ђ. 1939. *Животи и обичаји „Планинаца“ код Фрушког Гором*. CE36 LIV. Београд.
- Večenaj, Ivan / Lončarević, Mijo. 1997. *Rječnik Gole*. Zagreb.
- Vinja, Vojmir. *Jadranske etimologije — Dopune Skokovu Etimologijskom rječniku*. Zagreb 1998ff. (= Vinja).
- Vinja, Vojmir. 1985. *Etimološki prilozi čakavskoj aloglotiji II*. ČR 1985/2, 3–14. Split.
- Влајић-Поповић, Јасна. 2002. *Историјска семантика глагола ударања у српском језику*. Београд.
- VSI: *Vocabolario dei dialetti della svizzera italiana*. Lugano 1952ff.
- Vuković, Siniša. 2002. *Ričnik sèlaškega govora*. Split.
- WBÖ: *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (Bayerisch-Österreichisches Wörterbuch: I Österreich)*. Wien 1963ff.
- Wikipedia: *Wikipedia*. <http://en.wikipedia.org> (20/1/2005).
- ZNŽ: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Zagreb.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Luka Breneselović

BARABA — EIN EUROPÄISCHER DIALEKTISMUS

Das serbische und kroatische Wort *baràba* 'Tunichtgut' ist aus der süddeutschen Mundarten kurz vor Ende des 19. Jahrhunderts entlehnt worden. Davon zu unterscheiden ist *barāba/bāraba* wobei es sich um eine entlang der Adriaküste bekannte Entlehnung aus der norditalienischen Mundarten handelt. Das Wort *baraber* stammt aus dem Ungarischen. Die ursprünglichste deutsche Form dürfte *warā-wa* sein.

Durchlaufend wird der nicht immer einfacher sprachlicher und kultureller Zusammenhang zwischen den verschiedenen Varianten aus verschiedenen Sprachen erörtert, die alle ihren Ursprung im biblischen Namen *Barabbas* zu haben scheinen, was aber nicht immer der Fall sein sollte: bulgarisch *barāba*, *barābin*, *barabina*, *baramina*; ukrainisch *barāba*, *bāraber*; slowakisch *barāber*; tschechisch *барабѧ*; ungarisch *barāber*; deutsch *warāwa*, *barāwa*, *Baraber(er)*, *Barrebaus*; friulisch *barābar*, *barābe*; ladinisch *barāba*; italienisch *barabba*, *barabin*, *barabàn*; in Südfrankreich *barāba*. Der Ausgangspunkt dieses zuerst metaphorartigen Gebrauchs des bekannten biblischen Namen dürfte im katalanischen und den dortigen Volksliedern liegen.

Es ist kaum zu übersehen, dass es sich bei dem (primär) čakawischen *barabān* 'Ratsche; Lärm; ein alter Brauch', wohl nicht um eine Volksadaptation des Namens *Barabbas* handelt, wie es bisher angenommen worden war, sondern um ein Wort slawischen Ursprungs, das viele Parallelen im Russischen hat. Nahe liegt es, dass russisch *baraban* und *taraban* ebenso keine Lehnwörter sind.